

**Чернігівський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського**

**Кафедра філологічних дисциплін
та методики їх викладання**

ОЛІМПІАДА

з української мови та літератури

**Нормативно-правове
забезпечення, завдання,
методичні рекомендації**

Чернігів – 2022

УДК 811.161.2 + 821.161.2

Схвалено на засіданні кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання (протокол № 1 від 07.09.2022)

Опубліковано згідно з рішенням вченої ради Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (протокол № 3 від 22.09.2022)

Рецензенти:

Молочко С. Р. – завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського;

Кайдаш А. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, методики її навчання та перекладу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Коткова Л. І.

Олімпіада з української мови та літератури. Чернігів: Вид-во ЧОППО ім. К.Д.Ушинського, 2022. 104 с.

У посібнику зібрані матеріали, які регламентують нормативно-правову базу проведення Всеукраїнської олімпіади з української мови та літератури, представлені зразки олімпіадних завдань 2021–2022 навчального року (Чернігівська область, районний і обласний етапи), подано методичні рекомендації до виконання завдань.

Для викладачів, учителів української мови та літератури, методистів, керівників методичних об'єднань, учнів.

ЗМІСТ

1.	Вступ.....	4
2.	Про проведення Всеукраїнських учнівських олімпіад і турнірів з навчальних предметів у 2021/2022 навчальному році.....	6
3.	Завдання 2021–2022 н. р (районний етап).....	27
	7 клас.....	27
	8 клас.....	30
	9 клас.....	33
	10 клас.....	36
	11 клас.....	39
4.	Завдання 2021–2022 н. р (обласний етап).....	42
	8 клас.....	42
	9 клас.....	46
	10 клас.....	50
	11 клас.....	54
5.	Методичні рекомендації до виконання завдань.....	58
6.	Зразки учнівських робіт.....	89
7.	Використана й рекомендована література.....	104

ВСТУП

Сучасне суспільство особливо потребує фахівців, здатних до прийняття нестандартних рішень, активної участі в інноваційних процесах та готових компетентно розв'язувати дослідницькі завдання. Кожен молодий спеціаліст повинен уміти аналізувати й проєктувати свою діяльність, володіти бажанням до самовдосконалення (самопізнання, самоконтролю, самооцінки, саморозвитку) і прагнути до творчої самореалізації. Саме учнівська олімпіада покликана здійснювати пошук обдарованої молоді, стимулювати розвиток освіти в Україні та заохочення передових її діячів.

Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових предметів – це різновид інтелектуальних змагань на освітньому просторі України, покликаний заохотити учнівську молодь до вивчення окремих предметів.

Згідно з Положенням про Всеукраїнські олімпіади **основними завданнями є:**

- стимулювання творчого самовдосконалення дитини, учнівської молоді;
- виявлення та розвиток обдарованих учнів, надання їм допомоги у виборі професії, залучення їх до навчання у вищих закладах освіти країни;
- формування творчого покоління молодих науковців та практиків для різних галузей суспільного життя;
- підвищення інтересу до поглибленого вивчення базових, спеціальних та фахових дисциплін, прищеплення широким колам учнівської молоді навичок дослідницької роботи;
- активізація форм позакласної та позашкільної роботи з учнями, підвищення рівня викладання базових, спеціальних та фахових дисциплін, фахової підготовки учнів, виявлення, поширення й упровадження в навчально-виховний процес сучасних прийомів і методів навчання, залучення професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів закладів вищої освіти, працівників наукових закладів України до активної допомоги

навчально-виховним закладам у справі поліпшення стану викладання дисциплін і підвищення рівня знань, умінь та навичок учнівської молоді тощо.

Завдання для проведення змагань – авторські (автори: Коткова Л.І. (завдання з мови), Молочко С.Р., Гальонка О.А. (завдання з літератури)).

У посібнику зібрані матеріали, які регламентують нормативно-правову базу проведення Всеукраїнської олімпіади з української мови та літератури, представлені зразки олімпіадних завдань 2021–2022 навчального року (Чернігівська область, районний і обласний етапи), подано методичні рекомендації до виконання деяких завдань.

Про проведення Всеукраїнських учнівських олімпіад і турнірів з навчальних предметів у 2021/2022 навчальному році

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

НАКАЗ

*(Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства освіти і науки, молоді та спорту: № 29 від 16.01.2012, № 360 від 26.03.2012)
№ 1099 від 22 вересня 2011 року*

Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
17 листопада 2011 р. за № 1318/20056

**Про затвердження Положення
про Всеукраїнські учнівські олімпіади,
турніри, конкурси з навчальних предметів,
конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт,
олімпіади зі спеціальних дисциплін
та конкурси фахової майстерності**

Відповідно до статті 2 Закону України "Про загальну середню освіту", Постанови Верховної Ради України від 09.01.2007 № 536-V "Про стан і перспективи розвитку загальної середньої освіти в Україні", Указу Президента України від 20.03.2008 № 244 "Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні", з метою створення належних умов для виявлення та підтримки обдарованої молоді, розвитку її інтересів, схильностей та обдаровань, науково-методичного забезпечення системи загальної середньої освіти наказую:

1. Затвердити Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності, що додається.

2. Визнати таким, що втратив чинність, наказ Міністерства освіти України від 18.08.98 № 305 "Про затвердження Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності", зареєстрований у Міністерстві юстиції України 24.09.98 за № 598/3038.

3. Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (Удод О.А.) подати цей наказ на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України в установленому порядку.

4. Цей наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Жебровського Б.М.

Міністр Д.В. Табачник

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України
22.09.2011 № 1099
Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
17 листопада 2011 р. за № 1318/20056

ПОЛОЖЕННЯ
про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів,
конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, олімпіади зі спеціальних дисциплін та
конкурси фахової майстерності

I. Загальні положення

1.1. Це Положення визначає порядок організації та проведення Всеукраїнських інтелектуальних та професійних змагань, їх організаційне, методичне і фінансове забезпечення, порядок участі в змаганнях і визначення переможців.

1.2. Всеукраїнські учнівські олімпіади проводяться щороку серед учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів з таких навчальних предметів:

- українська мова і література;
- російська мова і література;
- іноземні мови (англійська, німецька, французька, іспанська);
- правознавство;
- історія;
- економіка;
- математика;
- біологія;
- географія;
- астрономія;
- фізика;
- хімія;
- екологія;
- інформатика;
- інформаційні технології;
- трудове навчання;
- педагогіка і психологія.

Всеукраїнські конкурси фахової майстерності, олімпіади зі спеціальних дисциплін проводяться щороку серед учнів випускних груп професійно-технічних навчальних закладів і міжшкільних навчально-виробничих комбінатів.

Всеукраїнський конкурс-захист науково-дослідницьких робіт учнів - членів Малої академії наук України учнів проводиться щороку за науковими відділеннями:

- філології і мистецтвознавства;
- історії; (Абзац двадцять другий пункту 1.2 розділу I із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 360 від 26.03.2012)
- науки про Землю; (Пункт 1.2 розділу I доповнено новим абзацом згідно з Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 360 від 26.03.2012)
- економіки;
- математики;
- хімії і біології;
- екології і аграрних наук;
- філософії і суспільствознавства;
- фізики і астрономії;
- комп'ютерних наук;
- технічних наук.

Всеукраїнські турніри юних біологів, винахідників та раціоналізаторів (навчальний предмет - фізика), географів, економістів, журналістів (навчальні предмети - українська мова і література), інформатиків, істориків, математиків, правознавців, фізиків, хіміків проводяться щороку серед учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів.

За потреби можуть проводитись олімпіади, турніри, конкурси (державного рівня) з інших навчальних предметів, спеціальних дисциплін, наукових відділень, конкурсу-захисту, а також спеціальні комплексні олімпіади, в тому числі й для учнів початкової школи. Правила (умови) проведення зазначених заходів затверджуються наказом МОНмолодьспорту України. (Абзац тридцять третій пункту 1.2 розділу I із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 360 від 26.03.2012)

Міністерством освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій можуть проводитись олімпіади з мов і літератур національних меншин, що проживають в Україні, інші олімпіади, турніри, конкурси.

За бажанням учасник має право на загальних засадах брати участь у змаганнях серед учнів старших (порівняно з класом (курсом) фактичного навчання) класів (курсів) у межах визначених вікових груп кожного навчального предмета (крім учасників 11-го класу).

Студенти вищих навчальних закладів будь-якого рівня акредитації не мають права змагатись в учнівських олімпіадах, турнірах, конкурсах з навчальних предметів на будь-яких етапах. (Абзац тридцять шостий пункту 1.2 розділу I із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 360 від 26.03.2012)

1.3. Основними завданнями учнівських олімпіад, турнірів, конкурсів з навчальних предметів, конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності є:

- стимулювання творчого самовдосконалення дітей, учнівської молоді;
- виявлення, розвиток обдарованих учнів, надання їм допомоги у виборі професії, залучення їх до навчання у вищих навчальних закладах;
- реалізація здібностей талановитих учнів;
- формування творчого покоління молодих науковців та практиків для різних галузей суспільного життя;
- підвищення інтересу до поглибленого вивчення навчальних, спеціальних та фахових дисциплін, формування у колах учнівської молоді навичок дослідницької роботи;
- популяризація досягнень науки, техніки та новітніх технологій;
- підбиття підсумків роботи факультативів, гуртків, секцій, учнівських наукових товариств;
- активізація всіх форм позакласної та позашкільної роботи з учнями;
- підвищення рівня викладання навчальних, спеціальних та фахових дисциплін, фахової підготовки учнів;
- залучення професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, працівників наукових установ до активної роботи з обдарованою учнівською молоддю;
- формування команд для участі в міжнародних олімпіадах, конкурсах, турнірах.

1.4. Керівником Всеукраїнських учнівських олімпіад, турнірів, конкурсів з навчальних предметів, конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності (далі - олімпіади, турніри, конкурси) є МОНмолодьспорт України.

1.5. Організатором та координатором Всеукраїнських учнівських олімпіад, турнірів, конкурсів з навчальних предметів, конкурсів фахової майстерності, олімпіад зі спеціальних дисциплін є Інститут інноваційних технологій і змісту освіти (далі - Інститут), на який покладається організаційно-методичне забезпечення проведення відповідних змагань.

Організатором та координатором Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів - членів Малої академії наук України є Національний центр "Мала академія наук України" (далі - НЦ МАН).

Організаційно-методичне забезпечення конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів - членів Малої академії наук України НЦ МАН здійснює разом з Національним еколого-натуралістичним центром учнівської молоді та Українським державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді.

1.6. МОНмолодьспорт України забезпечує контроль за дотриманням вимог цього Положення при проведенні всіх етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад, турнірів і конкурсів з навчальних предметів, олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт.

1.7. Для організації та проведення олімпіад, турнірів і конкурсів МОНмолодьспортом України створюються організаційні комітети, призначаються координатори, експерти-консультанти, а для перевірки виконання завдань та оцінювання результатів - журі.

1.8. Для складання завдань олімпіад, турнірів і конкурсів голови журі та координатори відповідних змагань формують предметно-методичні комісії, до яких входять фахівці відповідної галузі у складі не більше п'яти осіб. Члени предметно-методичної комісії забезпечують науковий рівень змісту завдань та їх нерозголошеність до моменту оприлюднення. Надання підготовлених завдань будь-якій особі, яка не є членом предметно-методичної комісії, категорично забороняється.

На всіх етапах олімпіад, турнірів, конкурсів з навчальних предметів, олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності завдання готуються окремо для кожного класу (курсу), а конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт - для кожного класу (курсу) відповідної секції наукового відділення. (Абзац другий пункту 1.8 розділу I в редакції Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 360 від 26.03.2012)

1.9. Для консультацій щодо розв'язання спірних питань у роботі журі (правильність перевірки, об'єктивність оцінювання робіт, визначення переможців олімпіад, турнірів, конкурсів) наказом МОНмолодьспорту України призначаються експерти-консультанти.

1.10. Переможців Всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних предметів, конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності визначають в особистій першості.

Переможців Всеукраїнських турнірів визначають за результатами командної першості. Якщо змагання відповідного етапу турніру проходили в особистій першості, переможці визначаються відповідно до правил (умов) проведення турніру.

Переможців Всеукраїнських учнівських конкурсів з навчальних предметів визначають в особистій або командній першості відповідно до правил (умов) їх проведення.

1.11. Всеукраїнські учнівські олімпіади з навчальних предметів всіх етапів, турніри, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності є очною формою змагань.

Етапи Всеукраїнських учнівських конкурсів з навчальних дисциплін і конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт можуть бути очною або заочною формою змагань відповідно до умов їх проведення.

1.12. Учасники олімпіад, турнірів і конкурсів отримують завдання та дають на них відповідь державною мовою (крім олімпіад з іноземних і російської мов).

За рішенням журі учасники можуть отримувати завдання та давати відповіді мовою вивчення навчального предмета.

II. Проведення олімпіад, турнірів, конкурсів

2.1. Всеукраїнські учнівські олімпіади з навчальних предметів проводяться в чотири етапи:

I (перший) етап - шкільні (міжшкільні, училищні) на базі загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів і міжшкільних навчально-виробничих комбінатів;

II (другий) етап - районні (міські);

III (третій) етап - обласні (в Автономній Республіці Крим - республіканська, у містах Києві та Севастополі - міські);

IV (четвертий) етап - на державному рівні.

Проведення олімпіад I, II, III етапів з різних предметів одночасно забороняється.

Олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності проводяться у три етапи:

I (перший) етап - училищні на базі професійно-технічних навчальних закладів і міжшкільних навчально-виробничих комбінатів (районні (міські) - не проводяться);
II (другий) етап - обласні (в Автономній Республіці Крим - республіканські, у містах Києві та Севастополі - міські);
III (третій) етап - на державному рівні.

Конкурс-захист науково-дослідницьких робіт проводяться в три етапи:

I (перший) етап - районні (міські);
II (другий) етап - обласні (в Автономній Республіці Крим - республіканські, у містах Києві та Севастополі - міські);
III (третій) етап - на державному рівні.

Турніри, як правило, проводяться у два етапи:

I (перший) етап - між командами загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів на районному та (або) обласному рівнях;
II (другий) етап - фінальний - на державному рівні.

Конкурси з навчальних предметів проводяться у кілька етапів відповідно до їх правил (умов), які затверджуються наказом МОМолодьспорту України.

Фінальний етап конкурсів проводиться на державному рівні.

Порядок проведення фінальних етапів олімпіад, конкурсів, турнірів, їх організаційне, методичне забезпечення визначає Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій відповідно до цього Положення розробляють правила (умови) проведення I, II, III етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних предметів, I, II етапів конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, I, II етапів олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, якими визначаються кількісний склад, місце та інші питання проведення Всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних предметів, олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, конкурсів з фахової майстерності з урахуванням місцевих можливостей. (Абзац двадцять перший пункту 2.1 розділу II в редакції Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 360 від 26.03.2012)

Кожна олімпіада проводиться у межах одного міста (селища міського типу, селища, села).

2.2. I етап: шкільні (міжшкільні, училищні) олімпіади з навчальних та училищні - зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, міжшкільний (міжучилищний) етап турнірів.

2.2.1. I етап олімпіад з навчальних предметів проводиться у жовтні, олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності - у лютому, турнірів - у вересні-листопаді поточного року.

2.2.2. Порядок проведення, персональний склад оргкомітетів та журі, експерти-консультанти I етапу олімпіад, турнірів, конкурсів з навчальних предметів, олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами керівника навчального закладу.

2.2.3. Завдання I етапу для учасників олімпіад і конкурсів з навчальних предметів, олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності готують предметно-методичні комісії, склад яких затверджується наказом керівника навчального закладу.

Турніри проводяться за завданнями оргкомітетів, які надсилаються до загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів до 15 серпня поточного року.

2.2.4. Звіти про проведення олімпіад з навчальних предметів та заявки на участь команд у наступному етапі оргкомітети I етапу надсилають до районних (міських) оргкомітетів до 1 листопада поточного року.

Звіти про проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та заявки на участь команд в наступному етапі оргкомітети I етапу надсилають оргкомітетам обласних (в Автономній Республіці Крим - республіканським, у містах Києві та Севастополі - міським) олімпіад і конкурсів до 1 березня поточного року.

Оргкомітети фінальних етапів турнірів розглядають заявки учасників, результати їх виступів у I етапі та надсилають учасникам запрошення для участі у фінальному етапі турніру.

Звіти про проведення I етапу конкурсів з навчальних предметів та заявки на участь у II етапі надсилаються до відповідних оргкомітетів у строки, визначені правилами (умовами), затвердженими наказами МОНмолодьспорту України.

2.3. II етап: районні (міські) олімпіади, конкурси з навчальних предметів;

I етап: районні (міські) конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт.

2.3.1. II етап олімпіад з навчальних предметів та I етап конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт проводяться щороку в листопаді-грудні.

Завдання II етапу олімпіад з навчальних предметів готуються обласними інститутами післядипломної педагогічної освіти, I етап конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт - предметно-методичними комісіями, склад яких формується згідно з вимогами пункту 1.8 розділу I цього Положення та затверджується районними (міськими) управліннями (відділами) освіти.

Кількість турів олімпіад, конкурсів-захистів, їхня тривалість та форми проведення визначаються Міністерством освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій разом з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад, конкурсів з навчальних предметів та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт.

(Підпункт 2.3.1 пункту 2.3 розділу II в редакції Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 360 від 26.03.2012)

2.3.2. Персональний склад оргкомітетів і журі, в тому числі голови, їх заступники, секретар, експерти-консультанти олімпіад, конкурсів з навчальних предметів, конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами відділу освіти районної (міської) державної адміністрації.

2.3.3. Звіти про проведення II етапу олімпіад з навчальних предметів та заявки на участь у III етапі оргкомітети цих олімпіад надсилають відповідним обласним (в Автономній Республіці Крим - республіканському, в містах Києві та Севастополі - міським) оргкомітетам до 30 грудня поточного року, а про проведення I етапу конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт та заявки на участь у II етапі конкурсу-захисту - до 30 січня наступного року.

(Підпункт 2.3.3 пункту 2.3 розділу II із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 360 від 26.03.2012)

2.3.4. II етап конкурсів з навчальних предметів проводиться, якщо це передбачено відповідними правилами (умовами), затвердженими наказами МОНмолодьспорту України.

Оргкомітети III етапу конкурсів розглядають заявки учасників, результати їх виступів у II етапі й надсилають запрошення для подальшої участі в змаганнях у визначені цими правилами (умовами) строки.

2.4. III етап: обласні олімпіади з навчальних предметів;

II етап: обласні олімпіади зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, конкурс-захист науково-дослідницьких робіт (в Автономній Республіці Крим - республіканські, у містах Києві та Севастополі - міські).

2.4.1. Персональний склад оргкомітетів і журі, в тому числі голови і його заступники, секретар, експерти-консультанти III етапу олімпіад з навчальних предметів, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами Міністерства освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.4.2. III етап олімпіад з навчальних предметів, II етап конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт проводяться у січні - лютому; II етап олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності - у березні за графіками, які встановлює щорічно МОНмолодьспорт України.

2.4.3. III етап конкурсів з навчальних предметів проводиться, якщо це передбачено відповідними правилами (умовами) у строки, визначені МОНмолодьспортом України.

Оргкомітети IV етапу конкурсів з навчальних предметів розглядають заявки учасників, результати їх виступів у III етапі й надсилають запрошення для подальшої участі у фінальному етапі змагань.

2.4.4. Умови проведення олімпіад з навчальних предметів і спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт визначаються і затверджуються Міністерством освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. В умовах визначається кількісний склад, пропорційність представленості навчально-виховних закладів в олімпіадах і конкурсах, місце та інші питання їх проведення з урахуванням місцевих можливостей.

2.4.5. Олімпіади з навчальних предметів та спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності проводяться за завданнями (рекомендаціями) МОНмолодьспорту України та, у разі потреби за безпосередньої участі його представника, який стежить за дотриманням вимог цього Положення.

Олімпіади з фізики, хімії, біології, математики, інформатики, інформаційних технологій, трудового навчання проводяться у два - три тури. Кількість турів інших змагань, їх тривалість та форми проведення визначає МОНмолодьспорту України разом з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад.

Якщо МОНмолодьспортом України надано рекомендації щодо підготовки олімпіадних завдань, то для складання завдань створюються предметно-методичні комісії, склад яких затверджується Міністерством освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. Змагання проводяться за завданнями предметно-методичних комісій обласних (в Автономній Республіці Крим - республіканського, у містах Києві, Севастополі - міських) інститутів післядипломної педагогічної освіти, складеними з урахуванням цих рекомендацій.

Завдання II етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів - членів Малої академії наук України складаються предметно-методичними комісіями, склад яких затверджується Міністерством освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.4.6. Звіти про проведення III етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних предметів (додаток 1), заявки на участь команди у IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади (додаток 2) оргкомітети надсилають до Інституту та оргкомітетам Всеукраїнських учнівських олімпіад (за місцем проведення) до 5 березня поточного року.

Звіти про проведення II етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України, заявки на участь команд у III етапі конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт надсилаються до оргкомітету в строки, визначені умовами його проведення, затвердженими наказом МОНмолодьспорту України. (Абзац підпункту 2.4.6 пункту 2.4 розділу II в редакції Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 360 від 26.03.2012)

Заявки на участь у III етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади зі спеціальної дисципліни, конкурсу фахової майстерності за професією (додаток 3) оргкомітети надсилають до Інституту у строки згідно з умовами олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності.

III етап конкурсів з навчальних предметів проводиться, якщо це передбачено відповідними правилами (умовами), затвердженими наказами МОНмолодьспорту України.

Оргкомітети IV етапу конкурсів розглядають заявки учасників, результати їх виступів у III етапі й надсилають запрошення для подальшої участі в змаганнях у визначені цими правилами (умовами) строки.

2.4.7. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій проводять відбірково-тренувальні збори переможців III етапу олімпіад з навчальних предметів та II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів для формування відповідно складу команд на IV етап олімпіад з навчальних предметів, III етап олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та

конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, затверджують кількісний склад учасників, визначають тривалість та порядок проведення зборів.

Персональний склад учасників зборів визначається Міністерством освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій за результатами (набраними балами), досягнутими зазначеними переможцями у відповідних змаганнях. Остаточний склад команд, що братимуть участь у наступному етапі змагань, формується з урахуванням результатів учасників відбірково-тренувальних зборів.

Кількісний склад команд, що братимуть участь у IV етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних предметів, розраховується відповідно до рейтингів, які визначаються розділом IX цього Положення та затверджуються наказом МОНмолодьспорту України щорічно.

2.5. IV етап: Всеукраїнські олімпіади з навчальних предметів, фінальні етапи турнірів, конкурсів на державному рівні.

III етап: Всеукраїнські олімпіади зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності; Всеукраїнський конкурс-захист науково-дослідницьких робіт на державному рівні.

2.5.1. Персональний склад оргкомітетів, журі та експерти-консультанти олімпіад, конкурсів, турнірів затверджуються наказами МОНмолодьспорту України.

2.5.2. Олімпіади з навчальних предметів і спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності проводяться в два-три тури. Кількість турів (теоретичний, практичний, експериментальний), форми (письмові роботи, співбесіди тощо) та час їх проведення визначає МОНмолодьспорту України спільно з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад і конкурсів.

2.5.3. Програма роботи кожної секції конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт передбачає три тури:

I - конкурс науково-дослідницьких робіт;

II - виконання контрольних завдань з навчальних предметів;

III - захист науково-дослідницьких робіт.

2.5.4. Фінальні етапи турнірів включають проведення:

- відбіркового конкурсу, на якому у формі наукових диспутів обговорюються результати розв'язання завдань першого етапу турнірів, у яких безпосередню участь беруть учні, студенти, викладачі, учені;
- чвертьфінальних і півфінальних конкурсів;
- фіналу як заходу підбиття підсумків.

2.5.5. Заклади освіти, на базі яких проводяться олімпіади, конкурси або турніри, готують приміщення і територію, ділянки на підприємствах, матеріально-технічну базу, технічну і технологічну документацію, створюють безпечні умови для виконання олімпіадних і конкурсних завдань, виділяють за потреби для членів журі і оргкомітету спецодяг і захисні засоби.

Обладнання (механізми, машини, агрегати), інструменти, реактиви тощо для проведення олімпіад, турнірів, конкурсів повинні бути однотипними або однакової продуктивності (потужності, вантажопідйомності, швидкості та ін.) та за можливості новими і найбільш поширеними, попередньо випробуваними і відрегульованими.

2.5.6. Завдання для проведення олімпіад, турнірів, конкурсів готують предметно-методичні комісії, які очолює голова журі.

Завдання для проведення змагань складаються з авторських задач і вправ (тестів).

За умови, що з відповідного навчального предмета (дисципліни, фаху) проводиться міжнародна олімпіада, конкурс або турнір завдання останнього етапу відповідної олімпіади, конкурсу, турніру готуються з урахуванням програми міжнародних змагань.

2.5.7. Вимоги до написання і оформлення науково-дослідницьких робіт учнів - членів Малої академії наук України додаються до умов проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, які щорічно затверджуються МОНмолодьспортом України.

2.5.8. Конкурси фахової майстерності передбачають виконання їхніми учасниками теоретичних і практичних завдань, зміст яких має відповідати вимогам навчальних програм, державного переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах і робіт за розрядом, класом, категорією не нижчих випускних, з яких здійснюється підготовка кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах та міжшкільних навчально-виробничих комбінатах. Теоретичні знання учасників перевіряються шляхом письмового опитування.

2.6. Практичні та експериментальні завдання для олімпіад, турнірів, конкурсів складаються так, щоб забезпечити рівні можливості виконання їх всіма учасниками і сприяти повному виявленню кожним із них досягнутого рівня знань, вмінь та фахової майстерності.

2.7. При виконанні завдань забороняється користуватися довідниками, словниками, таблицями, картами, обчислювальними засобами, електронним обладнанням, засобами комунікації (Інтернет, мобільні телефони тощо), крім засобів, що офіційно дозволені оргкомітетом та журі та затверджені протоколом.

На практичних турах олімпіад дозволяється користуватися лише обладнанням, програмним забезпеченням, друкованими матеріалами, що надаються оргкомітетом та журі.

При виконанні письмових робіт, які підлягають шифруванню, забороняється використання будь-яких позначок, які сприяли б дешифруванню робіт.

При виконанні практичних завдань на конкурсах фахової майстерності та олімпіаді з трудового навчання можна користуватися власними інструментами і пристроями, за умови якщо це передбачено відповідними правилами (умовами).

2.8. Учні загальноосвітніх навчальних закладів щороку беруть участь у Міжнародних учнівських олімпіадах з навчальних предметів згідно з переліком, визначеним МОНмолодьспортом України.

2.8.1. За результатами IV етапу олімпіад з навчальних предметів, III етапу конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт та II (фінального) етапу турнірів визначаються кандидати для участі у відповідних Міжнародних олімпіадах, конкурсах і турнірах, якщо такі проводяться.

2.8.2. Для підготовки команд учнів до участі у Міжнародних олімпіадах, конкурсах і турнірах МОНмолодьспорт України може проводити осінні настановчі, зимові навчально-тренувальні збори. До участі в осінніх та зимових зборах запрошуються переможці відповідної олімпіади минулого навчального року.

2.8.3. Для визначення МОНмолодьспортом України остаточного складу команд учнів до участі у Міжнародних олімпіадах, турнірах, конкурсах з навчальних предметів проводяться весняні конкурсні відбірково-тренувальні збори, до участі в яких запрошуються переможці IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад поточного навчального року.

Пропозиції до списку учасників весняних конкурсних відбірково-тренувальних зборів приймаються на спільному засіданні оргкомітету та журі IV етапу відповідної олімпіади з навчального предмета.

Список учасників весняних конкурсних відбірково-тренувальних зборів з формування та підготовки команд учнів до Міжнародних олімпіад, турнірів, конкурсів з навчальних предметів затверджується наказом МОНмолодьспорту України.

2.8.4. Кількісний склад учасників весняних конкурсних відбірково-тренувальних зборів, які є кандидатами на участь у відповідних міжнародних змаганнях поточного року, не повинен перевищувати подвійної кількості учнів, що входять до складу команди України, згідно з правилами відповідної Міжнародної олімпіади, конкурсу або турніру.

Понад зазначену кількість до числа учасників відбірково-тренувальних зборів, які є кандидатами на участь у відповідних міжнародних змаганнях поточного року, включаються переможці відповідних міжнародних змагань минулого року, якщо вони є учнями загальноосвітніх навчальних закладів.

2.8.5. Персональний склад команд Міжнародних олімпіад, турнірів, конкурсів з навчальних предметів формується з числа переможців конкурсних відбірково-тренувальних зборів за максимальною кількістю набраних у змаганнях балів.

2.8.6. Персональний склад членів та керівників команд учнів для участі в Міжнародних олімпіадах, конкурсах та турнірах затверджується наказом МОНмолодьспорту України.

III. Учасники олімпіад, турнірів, конкурсів

3.1. Учні мають право брати участь у кількох предметних олімпіадах, турнірах, конкурсах за умови, що строки їх проведення не збігаються.

До участі в II, III та IV етапах олімпіади допускаються тільки учні, які стали переможцями попереднього етапу відповідних змагань. Кількісний склад учасників кожного етапу визначає оргкомітет цього етапу.

Кількісний склад команд IV етапу олімпіад з навчальних предметів визначається Міністерством освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій згідно з рейтингом команд, а фінального етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, турнірів і конкурсів - відповідно до правил (умов) їх проведення.

3.2. На всіх етапах олімпіад, конкурсів, турнірів з навчальних предметів, олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності учні мають право брати участь в змаганнях за клас (курс) не молодший, ніж клас (курс) їх навчання в загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах у межах визначених вікових груп для кожного навчального предмета. Учасники змагань виступають у складі команд, сформованих відповідно до адміністративно-територіального підпорядкування навчальних закладів.

3.3. У I етапі олімпіад з навчальних предметів і спеціальних дисциплін беруть участь усі учні загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів та міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, які бажають; у конкурсах фахової майстерності - всі учні, які бажають і мають відповідний допуск до роботи з механізмами та обладнанням, у I етапі турнірів - команди учнів одного навчального закладу.

Будь-які обмеження права участі учнів в I етапі олімпіад з навчальних предметів і спеціальних дисциплін, у конкурсах фахової майстерності забороняються.

Перелік предметів, з яких проводиться олімпіада, та класів (курсів), які беруть участь у змаганнях, визначається відповідним оргкомітетом навчального закладу.

3.4. У II етапі олімпіад з навчальних предметів беруть участь:

3.4.1. Учні, що стали переможцями I етапу олімпіад відповідно:

- з української мови і літератури 7-11 класів
- з російської мови і літератури 9-11 класів
- з іноземних мов 8-11 класів
- з правознавства 9-11 класів
- з історії 8-11 класів
- з економіки 9-11 класів
- з математики 6-11 класів
- з біології 8-11 класів
- з географії 8-11 класів
- з хімії 7-11 класів
- з екології 10-11 класів
- з астрономії 10-11 класів
- з фізики 7-11 класів
- з інформатики 8-11 класів
- з інформаційних технологій 8-11 класів
- з трудового навчання 8-11 класів
- з педагогіки і психології 11 класу.

3.4.2. Учні відповідних курсів професійно-технічних навчальних закладів, що стали переможцями I етапу відповідних олімпіад.

3.4.3. Учні Українського фізико-математичного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка беруть участь у II етапі олімпіад, зазначених у підпункті 3.4.1 пункту 3.4 цього розділу,

які проходять у відповідному районі м. Києва, крім олімпіад з математики, фізики, хімії, інформатики, інформаційних технологій, астрономії, що проводяться навчальним закладом самостійно.

3.4.4. У II етапі конкурсу (якщо такий проводиться) беруть участь переможці попереднього етапу змагань.

3.5. У III етапі олімпіад з навчальних предметів беруть участь:

3.5.1. Учні загальноосвітніх навчальних закладів, що стали переможцями II етапу олімпіад і включені до складу команди району (міста) відповідно:

- з української мови і літератури 8-11 класів
- з російської мови та літератури 9-11 класів
- з іноземних мов 9-11 класів
- з правознавства 9-11 класів
- з історії 8-11 класів
- з економіки 9-11 класів
- з математики 7-11 класів
- з біології 8-11 класів
- з географії 8-11 класів
- з хімії 8-11 класів
- з екології 10-11 класів
- з астрономії 10-11 класів
- з фізики 8-11 класів
- з інформатики 8-11 класів
- з інформаційних технологій 9-11 класів
- з трудового навчання 9-11 класів
- з педагогіки і психології 11 класу.

3.5.2. Учні відповідних курсів професійно-технічних навчальних закладів, що стали переможцями II етапу відповідних олімпіад і включені до складу команди району (міста).

3.5.3. Учні Українського фізико-математичного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка беруть участь у III етапі олімпіад з математики, фізики, хімії, інформатики, інформаційних технологій, астрономії в м. Києві (або області за місцем постійного проживання учнів, якщо олімпіади проходять під час канікул) у складі окремих команд. Роботи учасників (перевірені журі) передаються до ліцею для визначення кандидатів-учасників IV етапу відповідних олімпіад.

3.5.4. Формування команд, визначення кількісного складу учасників, умови проведення II і III етапів олімпіад і конкурсів з кожного предмета або профілю здійснюють відповідно до цього Положення управління (відділи) освіти районних (міських) державних адміністрацій, управління освіти і науки обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, в Автономній Республіці Крим - Міністерство освіти і науки, молоді та спорту.

3.5.5. У III етапі конкурсу (якщо такий проводиться) беруть участь переможці попереднього етапу змагань.

3.6. У IV етапі олімпіад з навчальних предметів беруть участь обласні (від Автономної Республіки Крим - республіканська), київська та севастопольська міські команди, сформовані з учнів загальноосвітніх навчальних закладів та I-III курсів професійно-технічних навчальних закладів, а також (в олімпіадах з математики, фізики, хімії, інформатики, інформаційних технологій, астрономії) - команди учнів Українського фізико-математичного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

IV етап олімпіад з навчальних предметів проводиться для учнів відповідно:

- з української мови і літератури 8-11 класів
- з російської мови та літератури 9-11 класів
- з іноземних мов 9-11 класів
- з правознавства 9-11 класів
- з історії 8-11 класів
- з економіки 9-11 класів
- з математики 8-11 класів

- з біології 8-11 класів
- з географії 8-11 класів
- з хімії 8-11 класів
- з екології 10-11 класів
- з астрономії 10-11 класів
- з фізики 8-11 класів
- з інформатики 9-11 класів
- з інформаційних технологій 10-11 класів
- з трудового навчання 9 та 11 класів
- з педагогіки і психології 11 класу.

Кількісний склад кожної команди визначається Міністерством освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій відповідно до її рейтингу.

До складу команд включають учнів, які за станом здоров'я можуть бути допущені до участі у змаганнях, брали участь у попередньому III етапі олімпіад і стали переможцями.

3.7. У III етапі олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності беруть участь переможці II етапу цих олімпіад і конкурсів із числа учнів випускних груп професійно-технічних навчальних закладів.

(Пункт 3.7 розділу III із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 360 від 26.03.2012)

3.8. Кількісний склад учасників III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів та їхнє представництво у командах від Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя визначаються відповідними правилами (умовами) їх проведення, які затверджуються наказом МОНмолодьспорту України.

3.9. У IV етапі олімпіад, турнірів, конкурсів з навчальних предметів беруть участь за погодженням з МОНмолодьспортом України переможці Інтернет-олімпіад, інших олімпіад та конкурсів (державного рівня).

Переможці зазначених олімпіад і конкурсів включаються понад рейтингову кількість, визначену згідно з пунктом 9.9 розділу IX цього Положення, до складу команд Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя або Українського фізико-математичного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка відповідно до місцезнаходження їхнього навчального закладу.

3.10. У I етапі конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт беруть участь учні загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів і вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації з числа учнів - членів Малої академії наук України. У II і III етапах конкурсу-захисту беруть участь переможці відповідно I і II етапів.

Перелік наукових відділень і секцій, з яких проводяться I і II етапи конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, визначається оргкомітетами відповідного етапу. Перелік наукових відділень і секцій, з яких проводиться III етап конкурсу-захисту, визначається умовами проведення, затвердженими наказом МОНмолодьспорту України.

(Розділ III доповнено новим пунктом 3.10 згідно з Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 360 від 26.03.2012)

3.11. Будь-які винятки щодо участі учнів у Всеукраїнських учнівських олімпіадах з навчальних предметів і спеціальних дисциплін, турнірах, конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт та конкурсах фахової майстерності, не передбачені цим Положенням, заборонені.

3.12. До місця проведення олімпіад, турнірів і конкурсів учні прибувають організовано у супроводі керівника команди, маючи при собі паспорт або свідоцтво про народження, учнівський квиток, копію реєстраційного номера облікової картки платника податків - фізичної особи або серії паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті) (за наявності), медичну довідку про відсутність

інфекційних хвороб і контакту з інфекційними хворими та посвідчення про допуск до роботи на відповідних машинах та обладнанні.

3.13. Керівник команди призначається з числа вчителів, майстрів виробничого навчання, викладачів навчальних закладів, які брали участь у підготовці учнів до олімпіад, турнірів і конкурсів, в їх проведенні і не є членами журі або оргкомітету відповідного етапу змагань.

3.14. Команду чисельністю понад 5 осіб супроводжує двоє дорослих, які є керівниками команди.

3.15. Керівники команди забезпечують безпеку життя і здоров'я членів команди.

3.16. На олімпіади зі спеціальних дисциплін і конкурси фахової майстерності прибувають представники професійно-технічних навчальних закладів та міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, кількість яких визначається із розрахунку один майстер чи викладач від кожного навчального закладу, що скерував учня на олімпіаду або конкурс. Представник може бути призначений керівником відповідної команди.

3.17. Керівники команд, представники навчальних закладів повинні забезпечити своєчасне оформлення документів, передбачених у пункті 3.11 цього розділу, прибуття учнів на олімпіаду, турнір або конкурс і повернення їх до навчальних закладів.

3.18. Керівники команд після прибуття до місця проведення відповідного етапу олімпіади, турніру, конкурсу подають до оргкомітетів копії звітів і заявок, оригінали яких були попередньо надіслані до Інституту та оргкомітетів за місцем проведення змагань, на право участі учнів у них.

До заявки на олімпіади з інформатики, інформаційних технологій включаються відомості про програмне та апаратне забезпечення, мову програмування для кожного учня, які узгоджуються з оргкомітетами відповідних олімпіад.

3.19. За відсутності звіту про проведення попереднього етапу та заявки про участь команди у відповідному етапі олімпіад, турнірів або конкурсів, неправильного їх оформлення або порушення строку їх подання питання про допуск команди до змагань вирішується оргкомітетом на його засіданні та фіксується в протоколі.

3.20. У разі заміни з поважних причин деяких учасників олімпіад керівник команди після прибуття до місця проведення змагань подає до оргкомітету оригінал нової заявки із зазначенням причини заміни учнів.

3.21. Забороняється втручання батьків учасників (або осіб, що їх замінюють) та інших осіб в перебіг змагань, проживання та харчування разом з учасниками змагань, участь у перевірці робіт та апеляцій.

Оргкомітетом можуть бути створені відповідні особливі умови для участі в змаганнях дитини з особливими потребами. Особа, яка супроводжує цю дитину, має обов'язково надати медичну довідку про відсутність інфекційних хвороб і контакту з інфекційними хворими.

3.22. Учасники олімпіад, турнірів, конкурсів до початку змагань мають бути ознайомлені з порядком і правилами (умовами) їх проведення, обладнанням, інструментами, матеріалами, характером і обсягом виконуваних робіт, видами і формами морального і матеріального заохочення тощо.

3.23. Учасники олімпіад, турнірів, конкурсів повинні дотримуватись вимог їх проведення, норм і правил безпеки життєдіяльності, виконувати рішення оргкомітету і журі, проявляти бережливість у використанні обладнання, приладів, інструментів тощо.

3.24. Порядок проведення конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт та склад їх учасників визначаються правилами (умовами) проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів - членів Малої академії наук України, які затверджуються МОНмолодьспортом України.

IV. Апеляція

4.1. Учасники олімпіад, турнірів, конкурсів усіх етапів мають право ознайомитись з відповідями (розв'язками) завдань, запропонованими журі, та з попередніми результатами перевірки робіт учасників до підбиття остаточних підсумків.

4.2. У разі виникнення питань учасники мають право після завершення всіх турів відповідного етапу змагань подавати заяву у письмовій формі апеляційній комісії з приводу правильності та об'єктивності оцінювання виконаних ними завдань і одержати письмову відповідь (за вимогою учня) до підбиття остаточних підсумків відповідних змагань.

Строки подання апеляції визначаються оргкомітетом, про що повідомляється учасникам перед початком змагань.

У заяві учень повинен зазначити причину апеляції.

4.3. Для проведення апеляції оргкомітетом олімпіад, турнірів, конкурсів створюється апеляційна комісія. Рішення апеляційної комісії фіксується у протоколі засідання цієї комісії та надається для ознайомлення заявнику.

V. Нагородження учасників олімпіад, турнірів, конкурсів

5.1. Переможцями відповідного етапу олімпіад, турнірів, конкурсів вважаються учні, нагороджені дипломами I, II та III ступенів.

5.2. Прізвища, імена переможців та учасників змагань записуються в дипломах у називному відмінку.

5.3. Переможці I і II етапів олімпіад, I етапу турнірів, I етапу конкурсів (II та III етапів, якщо такі проводяться) визначаються на спільному засіданні відповідних оргкомітетів та журі.

5.4. Переможці III етапу олімпіад з навчальних предметів, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт нагороджуються дипломами I, II, III ступенів окремо за класами (курсами) або за відповідними спеціалізаціями у кількості, яка не перевищує 50% числа учасників змагань відповідного класу (курсу) з орієнтовним розподілом кількості дипломів у співвідношенні 1:2:3.

Переможцем не може бути учасник, який за сумарним результатом виступів на всіх обов'язкових турах відповідного етапу олімпіади набрав менше ніж третину від максимально можливої сумарної (за всіма обов'язковими турами) кількості балів. Решті учасників вручаються дипломи учасника.

Результати проведення III етапу олімпіад з навчальних предметів, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт затверджуються відповідними наказами Міністерства освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Кращі роботи учасників олімпіад і конкурсів можуть бути відзначені спеціальними дипломами або призами.

5.5. Окремо, згідно із зазначеними в пункті 5.4 цього розділу вимогами, Головним управлінням освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) нагороджуються члени команд Українського фізико-математичного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка, що стали переможцями III етапу олімпіад з математики, фізики, хімії, інформатики, інформаційних технологій, астрономії в м. Києві. При визначенні кількості переможців III етапу зазначених олімпіад в м. Києві (згідно з пунктом 5.4 цього розділу) кількість переможців від Українського фізико-математичного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка не враховується.

5.6. Переможці IV етапу олімпіад з навчальних предметів, III етапу конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт нагороджуються дипломами I, II, III ступенів окремо за класами (курсами), секціями наукового відділення або за профілями у кількості, що не перевищує 50% загальної кількості учасників змагань відповідного класу (курсу), з орієнтовним розподілом їх у співвідношенні 1:2:3. (Абзац перший пункту 5.6 розділу V в редакції Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 360 від 26.03.2012)

Переможцем не може бути учасник, який за сумарним результатом виступів на всіх обов'язкових турах відповідного етапу олімпіади набрав менше ніж третину від максимально можливої сумарної (за всіма обов'язковими турами) кількості балів. Решта учасників нагороджується дипломами учасника.

Переможці III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності нагороджуються дипломами I, II, III ступенів. Решта учасників нагороджується дипломами учасника. Переможцями є учасники, які за сумарним результатом турів набрали найбільшу кількість балів.

5.7. Кількість переможців IV етапу олімпіад з навчальних предметів, III етапу конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів, нагороджених дипломами I ступеня, не повинна перевищувати однієї шостої, а нагороджених дипломами II ступеня - однієї третини від кількості переможців відповідних змагань окремо за класами (курсами), секціями наукового відділення. Решта осіб з числа переможців нагороджуються дипломами III ступеня. (Абзац перший пункту 5.7 розділу V із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 360 від 26.03.2012)

Команди - переможці фінального етапу турнірів нагороджуються дипломами I, II, III ступенів у кількості, що не перевищує 50% загальної кількості команд-учасників змагань, з орієнтовним розподілом їх у співвідношенні 1:2:3.

5.8. Дипломи переможців та учасників IV етапу олімпіад з навчальних предметів, III етапу науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів підписуються головами оргкомітетів та журі і завіряються відповідно до місця проведення змагань гербовою печаткою Міністерства освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

У разі втрати диплом не поновлюється і дублікат не видається.

Дипломи III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності підписує Міністр освіти і науки, молоді та спорту України.

5.9. Результати проведення IV етапу олімпіад з навчальних предметів, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів, конкурсів з навчальних предметів затверджуються наказами МОНмолодьспорту України.

5.10. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів можуть бути нагороджені спеціальними призами відповідних оргкомітетів, журі, благодійних фондів, спонсорів тощо.

VI. Оргкомітет олімпіад, турнірів, конкурсів

6.1. Оргкомітет змагань створюється із числа керівників наукових установ та організацій, що проводять олімпіади, турніри, конкурси працівників методичних установ, представників місцевих органів державної влади, громадських організацій, товариств, благодійних фондів тощо.

При проведенні конкурсів, пов'язаних з роботою на об'єктах, що підлягають державному нагляду уповноваженими органами, до складу оргкомітетів включаються представники цих органів.

6.2. Очолює оргкомітет голова, який має заступників і секретаря. Голова оргкомітету здійснює розподіл доручень між його членами та керує роботою з організації проведення відповідної олімпіади, конкурсу або турніру.

6.3. При проведенні IV етапу олімпіад з навчальних предметів, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності і конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт та фінального етапу турнірів до складу оргкомітету входить координатор (представник МОНмолодьспорту України чи Інституту), який забезпечує координування та узгодження дій оргкомітету і відповідного журі під час підготовки та проведення заходів, відповідно до вимог цього Положення.

6.4. IV етап олімпіад з навчальних предметів, III етап олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності проводиться в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі за графіком, складеним на 5 років та затвердженим наказом МОНмолодьспорту України.

Головами оргкомітетів призначаються відповідно Міністр освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, начальники управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

6.5. Оргкомітети:

6.5.1. Проводять організаційну роботу з підготовки і проведення олімпіад, турнірів, конкурсів.

6.5.2. Забезпечують порядок проведення олімпіад, турнірів, конкурсів.

6.5.3. Розподіляють робочі місця між учасниками конкурсів фахової майстерності відповідно до результатів жеребкування.

6.5.4. Розробляють правила проведення турнірів й умови проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності.

6.5.5. Створюють комісію, яка проводить реєстрацію учасників олімпіад, конкурсів і турнірів, перевіряють відповідність складів команд до переліку осіб, поданих у заявках, наявність і правильність оформлення документів, передбачених пунктом 3.11 розділу III цього Положення, приймає рішення про допуск учнів до участі у конкурсі фахової майстерності, визначає жеребкуванням стартові номери його учасників.

6.5.6. Створюють робочі групи для проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності.

6.5.7. Готують документацію для проведення олімпіад, конкурсів, турнірів (програми, посвідчення учасників, бланки протоколів, звіти тощо).

6.5.8. Формують склад учасників олімпіад, конкурсів, турнірів із числа переможців попереднього етапу за результатами їх виступів на змаганнях або за результатами відбірково-тренувальних зборів.

6.5.9. На спільному із журі засіданні приймають рішення щодо визначення переможців змагань та нагородження переможців і учасників олімпіад, турнірів, конкурсів, визначають персональний склад учасників відбірково-тренувальних зборів та остаточний склад команд для участі у наступному етапі змагань, готують документацію про результати виступу команд.

6.5.10. Складають спільно з журі рішення про проведення олімпіад, турнірів, конкурсів. Рішення за підсумками проведення олімпіад, конкурсів, турнірів підписується головами оргкомітету, журі та секретарем оргкомітету олімпіади, конкурсу, турніру і завіряється відповідно до місця проведення змагань, печаткою Міністерства освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, які забезпечують їх проведення.

У рішенні про проведення олімпіад, турнірів, конкурсів обов'язково вказуються:

- прізвище та ім'я (в називному відмінку) переможців і учасників змагань, найменування навчального закладу та клас (курс) навчання;
- прізвище, ім'я кандидатів до складу команди для участі в наступному етапі змагань (в тому числі - до участі у відбірково-тренувальних зборах та (або) до збірної команди на відповідні Міжнародні олімпіади, конкурси, турніри, якщо такі проводяться);
- короткий аналіз (в тому числі аналіз завдань по класах), висновки щодо результатів та рівня проведення олімпіади, турніру, конкурсу.

6.5.11. Сприяють висвітленню результатів олімпіад, турнірів і конкурсів у засобах масової інформації.

6.6. Секретар оргкомітету олімпіади, турніру, конкурсу забезпечує ведення необхідної документації.

6.6.1. Документація фінальних етапів олімпіад, турнірів, конкурсів з навчальних предметів, олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та роботи учасників зберігаються протягом року в Інституті.

Документація фінальних етапів конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів - членів Малої академії наук України зберігається протягом року в НЦ МАН.

6.6.2. Документація і роботи учасників I етапу олімпіад зберігаються у загальноосвітніх навчальних закладах, II етапу - у відділах освіти районних (міських) державних адміністрацій, III етапу - в інститутах післядипломної педагогічної освіти упродовж року з дня закінчення олімпіади.

VII. Журі олімпіад, турнірів, конкурсів

7.1. Журі формується з фахівців відповідного профілю з числа наукових працівників академічних установ та вищих навчальних закладів, викладачів, учителів, методистів тощо. Його очолює голова, який має одного або кількох заступників; решта - члени журі, доручення між якими розподіляє голова, а за його відсутності - заступник.

7.1.1. Кількість членів журі не повинна перевищувати третини від кількості учасників, які беруть участь у відповідній олімпіаді, турнірі, конкурсі.

7.1.2. До складу журі III і IV етапів олімпіад, фінальних етапів турнірів, конкурсів з навчальних предметів, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів та фінальних етапів турнірів не можуть входити близькі особи учасників відповідних змагань.

7.1.3. До складу журі IV етапу олімпіад з навчальних предметів, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів та фінальних етапів турнірів не може входити більше ніж 20% від загального числа членів журі відповідних змагань, працівників однієї установи або навчального закладу.

7.2. Голова журі:

7.2.1. Бере участь у формуванні складу журі.

7.2.2. Забезпечує об'єктивність перевірки та оцінювання робіт учасників змагань.

7.2.3. Надає науково-методичну допомогу членам журі під час перевірки робіт учасників змагань.

7.2.4. формує та очолює предметно-методичну комісію зі складання завдань для олімпіад, турнірів, конкурсів.

7.3. Журі:

7.3.1. Перевіряє та оцінює учнівські роботи.

7.3.2. Після завершення змагань проводить консультації для учасників олімпіад, турнірів, конкурсів і керівників команд щодо виконання запропонованих завдань.

7.3.3. Аналізує рівень підготовки учасників змагань, готує подання про нагородження переможців, складає відповідний аналітичний звіт.

7.3.4. Надає до оргкомітету відповідного етапу олімпіад, турнірів, конкурсів аналітичні звіти про результати проведення відповідного етапу змагань.

7.3.5. Рекомендує кандидатів до складу команд для участі у наступному етапі змагань.

7.3.6. Рекомендує персональний склад учасників відбірково-тренувальних зборів команд з підготовки команд України до відповідних Міжнародних олімпіад, турнірів, конкурсів.

7.4. Експерт-консультант олімпіади, турніру, конкурсу:

7.4.1. Надає науково-методичну допомогу членам журі під час перевірки робіт учасників змагань.

7.4.2. Бере участь у роботі апеляційної комісії.

7.4.3. Бере участь у засіданні журі або спільному засіданні журі та оргкомітету, де має право дорадчого голосу.

7.4.4. Бере участь у складанні аналітичних і науково-методичних документів за результатами проведеної олімпіади, турніру, конкурсу.

VIII. Робочі групи олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності

8.1. Робочі групи створюються із числа інженерно-педагогічних працівників, професійно-технічних навчальних закладів, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, працівників підприємств і організацій, на базі яких проводиться олімпіада або конкурс.

8.2. Кількість робочих груп та їхній склад визначаються оргкомітетом олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності залежно від конкретних умов проведення олімпіади або конкурсу. Очолює робочу групу керівник.

8.3. Керівником робочої групи призначається старший майстер професійно-технічних навчальних закладів, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, до обов'язків якого входить організація проведення інструктажу учасників олімпіади або конкурсу з техніки безпеки з оформленням відповідного протоколу.

8.4. Робочі групи:

8.4.1. Забезпечують справність обладнання, машин, механізмів, агрегатів, режим їх експлуатації, перевіряють наявність на робочих місцях учасників необхідних інструментів, приладів, матеріалів, що використовуються в процесі проведення олімпіади або конкурсу.

8.4.2. Стежать за дотриманням учасниками конкурсів правил техніки безпеки.

8.4.3. Беруть участь за потреби в технологічному процесі, контролюють процес виконання учасниками олімпіад або конкурсу робіт, готують необхідні матеріали на розгляд журі.

IX. Порядок визначення кількісного складу команд

9.1. Кількісний склад команд, що беруть участь у I, II, III етапах олімпіад та відповідних етапах турнірів, конкурсів з навчальних предметів та конкурсах фахової майстерності, визначається відповідними оргкомітетами.

9.2. Кількісний склад команд для участі в IV етапі олімпіад з навчальних предметів визначається відповідно до рейтингу команд.

Кількісний склад команд або окремих учасників фінальних етапів турнірів, конкурсів визначається правилами (умовами) їх проведення.

9.3. Командам - учасникам IV етапу олімпіад з навчальних предметів надається право включення до їх складу понад рейтингову кількість одного учасника додатково за кожний диплом I ступеня, отриманий членом відповідної команди у IV етапі олімпіади попереднього року.

9.4. Дія пункту 9.3 цього розділу не поширюється на команди, які мали переможців, нагороджених дипломом I ступеня в позаминулому році, навіть якщо попереднього року відповідні олімпіади не проводились.

9.5. Рейтинг команд у Всеукраїнських учнівських олімпіадах з навчальних предметів державного рівня визначається МОМолодьспортом України за результатами їх виступів протягом двох останніх років.

9.6. За кожний диплом, отриманий членом команди, нараховується така кількість балів:

- диплом I ступеня - 5 балів;
- диплом II ступеня - 3 бали;
- диплом III ступеня - 1 бал.

9.7. Щорічний рейтинг команди визначається як частка від ділення загальної кількості балів (ЗКБ), набраних R (де i - індекс, що відповідає року, за який визначається рейтинг) усіма переможцями, які є членами даної команди, до загальної кількості членів команди (N), які фактично брали участь у змаганнях, тобто:

$$R_i = \text{ЗКБ} / N$$

У разі включення відповідно до пункту 3.9 розділу III цього Положення, за погодженням з МОМолодьспортом України, додаткових членів до складу команди, їхні результати враховуються при обчисленні рейтингу команди.

9.8. Загальний рейтинг команди $R_{\text{заг}}$ визначається як сума рейтингів за останні два роки, тобто: $R_{\text{заг}} = R_2 + R_1$.

За рейтингом складається список команд, починаючи з команди, яка має найвищий рейтинг.

9.9. На наступний рік формування команд IV етапу олімпіад з навчальних предметів з урахуванням кількості класів, що беруть в них участь, здійснюється таким чином:

9.9.1. З української мови та літератури, історії, математики, фізики, хімії, біології, географії беруть участь учні 8-11 класів без урахування додаткових членів команди з числа переможців, які попереднього року одержали дипломи I ступеня, команда, яка розташована на I місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 11-ти осіб;

команди, які посіли відповідно:

II, III місця - із 9-ти осіб;

IV-VI місця - із 8-ми осіб;

VII-X місця - із 7-ми осіб;

XI-XV місця - із 6-ти осіб.

Решта команд формується у складі не більше 4-х учнів.

9.9.2. З іноземних мов (англійська, німецька, французька, іспанська), правознавства, інформатики, економіки, російської мови і літератури беруть участь учні 9-11 класів без урахування додаткових членів команди з числа переможців, які попереднього року одержали дипломи I ступеня, команда, яка розташована на I місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 9-ти осіб;

команди, які посіли відповідно:

II, III місця - із 7-ми осіб;

IV-VI місця - із 6-ти осіб;

VII-X місця - із 5-ти осіб;

XI-XV місця - із 4-х осіб.

Решта команд формується у складі не більше 3-х учнів.

9.9.3. З трудового навчання беруть участь учні 9 та 11 класів без урахування додаткових членів команди з числа переможців, які попереднього року одержали дипломи I ступеня, команда, яка розташована на I місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 6-ти осіб;

команди, які посіли відповідно:

II-IV місця - із 5-ти осіб;

V-IX місця - із 4-х осіб;

X-XV місця - із 3-х осіб.

Решта команд формується у складі не більше 2-х учнів.

За однакового рейтингу команди у списку розташовуються в алфавітному порядку, а кількісний склад цих команд визначається як округлене до цілого числа середнє арифметичне між представництвом, що відповідає їх фактичному місцю у списку команд.

9.9.4. З екології, астрономії, інформаційних технологій беруть участь учні 10-11 класів без урахування додаткових членів команди з числа переможців, які попереднього року одержали дипломи I ступеня; команда, яка розташована на I місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 6-ти осіб;

команди, які посіли відповідно:

II-IV місця - із 5-ти осіб;

V-IX місця - із 4-х осіб;

X-XV місця - із 3-х осіб.

Решта команд формується у складі не більше 2-х учнів.

9.9.5. З педагогіки і психології беруть участь учні 11 класів без урахування додаткових членів команди з числа переможців, які попереднього року одержали дипломи I ступеня, команда, яка розташована на I місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 5-ти осіб;

команди, які посіли відповідно:

II-IV місця - із 4-х осіб;

V-IX місця - із 3-х осіб;

X-XV місця - із 2-х осіб.

Решта команд формується у складі не більше 1-го учня.

9.9.6. Якщо певна олімпіада не проводилась протягом двох останніх років, то склад усіх команд, що братимуть участь в цьогорічній олімпіаді, формується у кількості, що відповідає кількісному складу команди, яка розташована на XVI місці в рейтинговому списку, складеному для відповідної олімпіади.

Якщо олімпіада проводилась в один з двох попередніх років, то рейтинг команд визначається за результатами виступу учнів цього року.

9.9.7. До складу команд, що посіли I-VI місця (в олімпіаді з трудового навчання, астрономії, інформаційних технологій та екології I-IX місця), обов'язково включається по 2 учні, а решти команд - по одному учню із класу (курсу).

X. Контроль та громадське спостереження за проведенням олімпіад, турнірів, конкурсів

10.1. Контроль за проведенням олімпіад, турнірів, конкурсів здійснює МОНмолодьспорту України в установленому чинним законодавством порядку.

10.2. Громадське спостереження за проведенням олімпіад, турнірів конкурсів можуть здійснювати представники учнівського самоврядування, навчальних закладів, засобів масової інформації.

10.3. Суб'єкти громадського спостереження повинні дотримуватися вимог чинного законодавства.

10.4. Суб'єкти громадського спостереження можуть звертатися з пропозиціями, питаннями до апеляційної комісії та отримувати відповідь в установленому чинним законодавством порядку.

XI. Фінансування олімпіад, турнірів, конкурсів

11.1. Проведення олімпіад, конкурсів, турнірів фінансується за рахунок державного та місцевих бюджетів.

11.2. Витрати на проведення шкільних (училищних), районних (міських), обласних (в Автономній Республіці Крим - республіканських, у містах Києві та Севастополі - міських) етапів олімпіад, турнірів і конкурсів, проживання, харчування, проведення культурно-масових заходів, оплату роботи членів журі та оргкомітетів, експертів-консультантів, заохочення учасників несуть відповідні управління освіти і науки, установи і навчальні заклади, які їх проводять.

Витрати на проїзд (в обидва кінці) учасників змагань, харчування в дорозі, відрядження осіб, що супроводжують учасників, проведення відбірково-тренувальних зборів кандидатів до складу команд на наступний етап олімпіад, турнірів і конкурсів несуть відповідні управління освіти, установи і навчальні заклади, які направляють команду або окремих учасників на олімпіаду, турнір чи конкурс.

(Пункт 11.2 розділу XI в редакції Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 29 від 16.01.2012)

11.3. Фінансування проведення фінальних етапів олімпіад, конкурсів, турнірів, конкурсних відбірково-тренувальних зборів кандидатів до складу команд учнів України для участі у Міжнародних учнівських олімпіадах, турнірах, конкурсах з навчальних предметів здійснюється МОНмолодьспортом України, Міністерством освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій в межах асигнувань, передбачених місцевими та Державним бюджетами.

11.4. Витрати на проїзд, харчування в дорозі учасників фінальних етапів олімпіад, турнірів, конкурсів та відрядження осіб, що супроводжують, покладаються на відповідні управління освіти і науки, установи або окремі навчальні заклади, які відряджають команду або окремих учасників.

11.5. Харчування учасників I-III етапів олімпіад з навчальних предметів, I-II етапів олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт проводиться за нормами, передбаченими для вихованців шкіл-інтернатів; IV етапу олімпіад з навчальних дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт і фінальних етапів турнірів і конкурсів - за нормами для вихованців училищ фізичної культури.

11.6. Оплата відряджень членів оргкомітетів, журі, експертів-консультантів та координаторів Всеукраїнських олімпіад, турнірів, конкурсів здійснюється за рахунок установ, у яких вони працюють.

11.7. Для проведення олімпіад, турнірів, конкурсів дозволяється залучення коштів фізичних осіб, підприємств, установ, організацій, фондів та інших добровільних внесків тощо.

11.8. До роботи зі складання завдань для олімпіад, конкурсів і турнірів усіх етапів та до участі в роботі оргкомітету і журі можуть залучатися працівники різних навчальних закладів, установ та організацій на договірних підставах з оплатою праці відповідно до чинного законодавства.

Директор департаменту загальної середньої
та дошкільної освіти О.В. Єресько

ЗАВДАННЯ 2021–2022 н.р. (РАЙОННИЙ ЕТАП)

Управління освіти і науки Чернігівської обласної державної адміністрації
Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського
Кафедра філологічних дисциплін та методики їх викладання

II етап Всеукраїнської учнівської
олімпіади з української мови й
літератури (2021 рік)

7 КЛАС

Українська мова

1. Прочитайте фрагмент із «Листів до сина» Василя Стуса: **«Якщо Ти брудно пишеш, то переписуй так довго, аж поки зошит не буде зовсім охайний. Коли Ти навчишся так писати, тоді буде легше на потім, як ходитимеш у більші класи».**

Доведіть, що ідеї, висловлені Василем Стусом, актуальні.

Висловіть власні погляди у формі твору (обсяг – 1 сторінка).

Уведіть у текст безособові дієслова, дієприкметники, дієприслівники. Підкресліть їх.

12 балів

2. Запишіть речення, розставте пропущені розділові знаки. Зробіть синтаксичний розбір (підкресліть члени речення, надпишіть над ними частини мови, дайте характеристику всій конструкції).

Служи Никаноре рідній державі оберігай її від зовнішніх і внутрішніх злих ворогів (Г. Арсенич-Баран).

10 балів

3. Заповніть таблицю «Фразеологізми».

№	Фразеологізм	Значення	Фразеологізм-синонім	Фразеологізм-антонім
1.	Аж кишить			
2.	Як чорна хмара			
3.	Собаку з'їсти			

6 балів

4. Теоретичний практикум. Укладіть лінгвістичну довідку за темою «Дієслівні форми».

8 балів

5. Відредагуйте наведені речення.

- 1) *Обережно! Двері закриваються.*
- 2) *Слідуюча зупинка – «Софійська площа».*
- 3) *Я закінчив музикальну школу.*
- 4) *Ми все ж таки попали в тупик.*

4 бали

Усього – 40 балів

Українська література

I. Напишіть есе за поетичними рядками.

Коли матір забув і ту хату, де ти народився,
То не важко забути і ту землю, де виріс ти змалу,
І ту мову дзвінку, що від неньки почув ти колись,
І ту пісню просту, що матуся від серця співала (*Любов Забашта*).

12 балів

II. Виконайте тести з однією правильною відповіддю.

1. До суспільно-побутових належать усі пісні, ОКРІМ

- А козацьких
- Б купальських
- В чумацьких
- Г солдатських

2. Чотирнадцятискладовими є рядки пісні

- А «Дозвілля молоді»
- Б «Гомін, гомін по діброві»
- В «Ой на горі та женці жнуть»
- Г «Ой у степу криниченька»

3. Рядки:

Сей ланцюг — то наш руський рід, такий, який вийшов з рук добрих творчих духів. Кожне колісце в тім ланцюзі — то одна громада, нерозривно, з самої природи зв'язана з усіма іншими, а проте свободна сама в собі...

узяті із твору, що за жанром

А історична повість

- Б історичне оповідання
- В повість-казка
- Г ліро-епічна поема

4. Укажіть героя жартівливої коломийки, якого характеризують рядки:
«Вперезався комишем, підпирився ворком»

- А Юрик
- Б Іван-подолян
- В Андруха
- Г Митер

5. Слова: *«Усе-таки боротьба тухольців з монголами нерівна. Сила солому зломить, що кажи, те й кажи!»* – належать героєві (героїні) твору Івана Франка «Захар Беркут»

- А Тугарові Вовку
- Б Захарові Беркуту
- В Мирославі
- Г Максимові

5 балів

III. Поміркуйте, чому коломийки називають «перлами розсипаного намиста». Свою думку обґрунтуйте.

5 балів

IV. Виконайте ідейно-художній аналіз поетичного твору.

Колосків, колосків – скільки й краю
У засмаглих, густих пшеницях.
Помаранчеве сонце злітає
Понад ними, як дивний птах.
І жниввар – білозубий вітер –
Подає срібнодзвінний голос.
І планета здається налитим
Українським пшеничним колосом (*Валентина Громова*).

12 балів

Усього – 34 бали

8 КЛАС

Українська мова

1. Прочитайте фрагмент із «Листів до сина» Василя Стуса: *«А навчитися розуміти красу – не так легко. Коли в дитинстві не було доброго слухання, тоді вчать спочатку всяких пісеньок паршивеньких, потім доходять своїм глуздом, що любив паршивенькі пісеньки, а вже по тому – долучаються краси Моцарта, Шопена чи Вівальді».*

Доведіть, що ідеї, висловлені Василем Стусом, мають понадчасову актуальність і загальнолюдське значення.

Висловіть власні погляди у формі твору (обсяг – 1,5-2 сторінки).

Уведіть у текст односкладні речення (не менше двох). Підкресліть їх, укажіть вид односкладних речень.

12 балів

2. Запишіть речення, розставте пропущені розділові знаки. Зробіть синтаксичний розбір (підкресліть члени речення, надпишіть над ними частини мови, дайте характеристику всій конструкції).

Вирішивши із землі хотів пізнати її основи й улаштування світу (Г. Арсенич-Баран).

10 балів

3. Заповніть таблицю «Фразеологізми».

№	Фразеологізм	Значення	Фразеологізм-синонім	Фразеологізм-антонім
1.	Аж кипить у руках			
2.	Мати лій у голові			
3.	Дерти кирпу			

6 балів

4. Теоретичний практикум. Укладіть лінгвістичну довідку за темою «Просте ускладнене речення».

8 балів

5. Відредагуйте наведені речення.

1) Особисті справи розставлені по алфавіту.

2) Син склав іспит на відмінно, бо відповідав вірно.

3) У його листах рідко зустрічаються помилки.

4) Потяг тронеться без п'яти сім.

4 бали

Усього – 40 балів

I. Напишіть есе за поетичними рядками.

Цінніш у світі спадщини немає,
Ніж мова рідна в рідному краю.
Якщо ти сам себе не поважаєш,
То поважай хоч націю свою (Петро Руденко).

12 балів

II. Виконайте тести з однією правильною відповіддю.

1. Народні ліро-епічні твори про важливі історичні події та конкретних історичних осіб мають назву

- А народні думи
- Б календарно-обрядові пісні
- В народні перекази
- Г історичні пісні

2. Підзаголовок «Пісня про Устима Кармалюка» має твір, який починається рядками

- А «За Сибіром сонце сходить...»
- Б «Чи не той то хміль, що коло тичин в'ється?»
- В «Зажурилась Україна, бо нічим прожити»
- Г «Та ой як крикнув же козак Сірко»

3. Укажіть назву структурного елемента думи, представленого в наведеному уривку: *«Що на Чорному морі, / На камені біленькому, / Там стояла темниця кам'яная./ Що у тій-то темниці пробувало сімсот козаків,/ Бідних невольників».*

- А «заплачка»
- Б «славословіє»
- В основна розповідь
- Г заспів

4. Іван Петрович Котляревський у п'єсі «Наталка Полтавка» використав твір

- А «Віють вітри, віють буйні»
- Б «Ой, не ходи, Грицю...»
- В «Засвіт встали козаченьки»
- Г «Чи не той то Хміль»

4 бали

III. Які види художніх образів ви знаєте? Поміркуйте, яку роль вони відіграють у літературному творі. Наведіть приклади.

5 балів

IV. Виконайте ідейно-художній аналіз ліричного твору.

В ніч на 19-е серпня 1991 р.

Місяць соняхом жовтим із неба
Заглядає до вікон хатин.
Прохолода грудьми, наче лебідь,
Припадає до теплих стежин.
Спить село. Ані звуку, ні зблиску.
Зорі й ті задрімали в ріці.
Колихає земля, мов колиска,
Своїх мрійників і мудреців.
Шлях безмовний від поля до міста,
Не озветься дібровами сич.
Та вже чути у шелесті листя,
Як грозою задихала ніч.
Ще не чути далекого грому.
Тиша і спокій – на тисячу гін.
Тільки серце, забувши про втому,
Калатає на сполох, мов дзвін.
Ще б помріяти мить над рікою
Про далекі небесні світи,
Та вже інше мене непокоїть –
Як свій край від грози вберегти (*Анатолій Крупко*).

12 балів

Усього – 33 бали

9 КЛАС

Українська мова

1. Прочитайте фрагмент із «Листів до сина» Василя Стуса: **«Тримай себе в руках, сину. Учися командувати собою, а не плисти за течією – куди виведе! Оце головне: щоб ти був своїм власним штурманом, а не пасажиром на чужому човні...»**.

Доведіть, що ідеї, висловлені Василем Стусом, мають понадчасову актуальність і загальнолюдське значення.

Висловіть власні погляди у формі твору (обсяг – 2-3 сторінки).

Уведіть у текст односкладні речення, складносурядні та складнопідрядні речення. Підкресліть їх.

12 балів

2. Запишіть речення, розставте пропущені розділові знаки. Побудуйте його структурну схему. Підкресліть члени речення, надпишіть над кожним словом частину мови, дайте загальну характеристику всій конструкції та компонентам як простим реченням.

Щоправда старий професор попереджав що необхідно буде багато працювати бо лише праця запорука успіху (Г. Арсенич-Баран).

10 балів

3. Заповніть таблицю «Фразеологізми».

№	Фразеологізм	Значення	Фразеологізм-синонім	Фразеологізм-антонім
1.	Ударити лихом об землю			
2.	Пасти очима			
3.	Гнути коліна			

6 балів

4. Теоретичний практикум. Укладіть лінгвістичну довідку за темою «Односкладні речення».

8 балів

5. Відредагуйте наведені речення.

1) Із-за нехватки досвіду в кулінарії я все жарю по рецепту.

2) Уже на протязі тижня ми відпочиваємо на морі.

3) Вибачаюсь, але я, на жаль, не маю мелочі.

4) Поступила пропозиція внести до повістки дня ще одне питання.

4 бали

Усього – 40 балів

I. Напишіть есе за поетичними рядками.

Як пахне хліб? Ви знаєте, як пахне хліб?
Диханням сівача, вогнем безсонних діб,
Трудом і творчістю, людським гарячим потом,
Він пахне солодко, як пахнуть меду соти (*Любов Забашта*).

12 балів

II. Виконайте тести з однією правильною відповіддю.

1. Заповніть пропуск у реченні (цитаті В. Вздольської): «Куліш... і Нечуй-Левицький були першовідкривачами. Вони не просто мали виконати гігантську перекладацьку й редакторську роботу, а й мусили самі створити мовну традицію перекладу сакральних текстів, закласти основи конфесійного стилю нової української мови».

- А Пулюй
- Б Шевченко
- В Федоров
- Г Морачевський

2. Правильними є всі твердження, ОКРІМ

- А Культ романтизованих почуттів – одна з ознак родинно-побутових пісень.
- Б М. Лисенко – автор музичних творів на тексти українських народних пісень.
- В Однією з ознак родинно-побутових пісень є традиційна символіка.
- Г Баладу виконують речитативом.

3. Продовжте цитату із твору «Ой летіла стріла»:

А в ніженьках сіла —

- А То матінка рідна
- Б То його сестриця
- В То зозуля рябенька
- Г То його миленька

4. Серед названих перекладів Біблії найдревнішим є

- А Пересопницьке Євангеліє
- Б Остромирове Євангеліє
- В Олександрійська Біблія
- Г Реймське Євангеліє

5. Заповніть пропуск у реченні:

За біблійною легендою, дочка фараона випадково знайшла хлопчика й дала

йому ім'я _____, що означало «видобутий із води»

- А Іоанн
- Б Лука
- В Мойсей
- Г Яфет

5 балів

III. Назвіть три образи-символи родинно-побутових пісень.

3 бали

IV. Виконайте ідейно-художній аналіз ліричного твору.

Таємниця

Мерехтливі багрянні мережива
Зелен-вечір задумливо тче...
Я спинився, до болю збентежений
Синім саявом твоїх очей.
Із-під брівок-хмарин воно бризкає,
Наче краплі на спраглу ріллю,
Порівняв би тебе з берізкою,
Та банальностей не терплю.
Вся, як плесо ранкове незаймана.
Хто тебе в моє серце приніс?..
Не сережки, а сонячні зайчики
Під колоссям духмяних кіс.
Чи ти справжня? Чи я тебе вимріяв?
До сьогодні і сам не збагну...
Непідвладні холодним вимірам
Почуття, що дарують весну (Станіслав Реп'ях).

12 балів

Усього – 32 бали

Українська мова

1. Прочитайте фрагмент із «Листів до сина» Василя Стуса: *«Пригадую одного старого дідуся. Сам голодний, він, піймавши хорого голуб'ятка, ще жовтодзьобого (була хора ніжка) – годував його зі своїх уст хлібом, напував водою. Те голуб'я стрибало за ним, як за батьком. І що? Видужало голуб'я, піросло, набралось сили. Не знаю, дякувало вже чи ні (не в тому річ!), а коли дякувало – то як. Але в моїй пам'яті – поки й житиму – буде той дідусь нужденний, якому голуби сідали на плечі, рамена, долоні, голову (дідусь уже помер). І від того, що це було, що це бачив я і бачили інші люди – світ став кращий. Бо й мені й іншим захотілося й собі жити так, аби голуби сідали на плечі...»*

Доведіть, що ідеї, висловлені Василем Стусом, мають понадчасову актуальність і загальнолюдське значення.

Висловіть власні погляди у формі твору (обсяг – 2-3 сторінки).

Уведіть у текст цитати українських письменників (не менше двох). Крім того, використайте неузгоджені означення (не менше трьох), підкресліть їх.

12 балів

2. Запишіть речення, розставте пропущені розділові знаки. Побудуйте його структурну схему. Підкресліть члени речення, надпишіть над кожним словом частину мови, дайте загальну характеристику всій конструкції та компонентам як простим реченням.

Їй здавалося що світ застиг час спинився навколо зникло все ця хата батьки люди на подвір'ї Миколка її кохання... (Г. Арсенич-Баран).

10 балів

3. Заповніть таблицю «Фразеологізми».

№	Фразеологізм	Значення	Фразеологізм-синонім	Фразеологізм-антонім
1.	Годувати баглаї			
2.	Без царя в голові			
3.	Як на пню стати			

6 балів

4. Теоретичний практикум. Укладіть лінгвістичну довідку за темою «Види складних речень».

8 балів

5. Відредагуйте наведені речення.

- 1) *На завтрак мені порадили їсти свіжий творог.*
- 2) *Смак кофе треба пом'якшити сливками.*
- 3) *Приймаючи участь у конкурсах, я прагну зайняти перше місце.*
- 4) *Самі кращі міроприємства були проведені у минулому році.*

4 бали

Усього – 40 балів

Українська література

I. Напишіть есе за поетичними рядками.

Пролився глід на стомлену траву,
Віддав землі розсипані коралі.
Вже чути осені мелодію сумну,
Та краще б Ви мені про це мовчали (Ніна Горбань).

12 балів

II. Виконайте тести з однією правильною відповіддю.

1. Центральною у творчості Івана Нечуя-Левицького є тема
А боротьби українського народу проти кріпацтва
Б стихійних повстань простого люду проти засилля панів
В долі простої людини
Г показ життя української інтелігенції XIX століття
2. Яка подія стала для Мелашки тимчасовим душевним відпочинком від родинних сварок («Кайдашева сім'я»)?
А смерть Омелька Кайдаша
Б народження дитини у Мотрі й Карпа
В київський період життя в проскурниці
Г візит до батьків
3. Твір «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» був перевиданий в Україні в 1905 році під назвою
А «Чіпка»
Б «Пропаща сила»
В «Подоріжжя од Полтави до Гадячого»
Г «Василь Гнидка»

4. Розв'язкою в романі Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» є фрагмент

А Чіпка одружується з Галею і кидає розбій

Б Чіпка сходиться з волоцюгами Лушнею, Матнею, Пацюком

В у Чіпки незаконно одбирають землю

Г Мотря видає властям сина-убивцю, і його відправляють на каторгу

4 бали

III. Поясніть назву твору, фрагмент з якого наведено:

«Парубок спершу, мабуть-таки, чи й не прийняв її за ту польову царівну, бо стояв, як укопаний, розтягнувши й без того довгообразе лице, широко розкривши здивовані очі...»

3 бали

IV. Виконайте ідейно-художній аналіз ліричного твору.

Дві волошки

Я пригубила сонячний келих тепла

серед поля в зеленому житі.

І до щему у серці краплини пила,

а волошки гойдались, як діти.

Дві волошки у житі, два сонця в імлі

палахкочуть тремкі і урочі.

Дві окраси на страдницькій рідній землі,

тепла хвиля у сплуканій ночі.

Дві волошки. Тепліє. З душі вагота

в піднебесся шалено злітає.

Два життя, чисті-чисті, вітрило хита,

а на серці блаженно світає.

Хай одвічно сія оксамитовий лан,

хай ніколи не плачуть поети.

Я невміло пригубила келих тепла.

Попросила. Хотілося пити (Катерина Дужа).

12 балів

Усього – 31 бал

Українська мова

1. Прочитайте фрагмент із «Листів до сина» Василя Стуса: **«Бог теперішня людина – тільки освічена. Людина – це обов’язок, а не титул (народився – і вже людина). Людина – твориться, самонароджується. Власне, хто Ти є поки що? Кавалок глини сирової, пластичної. Бери цей кавалок у обидві жмені і мни – доти, поки з нього не вийде щось тверде, окреслене, перем’яте. Уяви, що Бог, який творить людей, то Ти є сам. Ти є Бог. Отож, як Бог самого себе, мни свою глину в руках, поки не відчуєш під мозолями кремінь. Для цього в Тебе найкращий час – творися ж!»**

Доведіть, що ідеї, висловлені Василем Стусом, мають понадчасову актуальність і загальнолюдське значення.

Висловіть власні погляди у формі твору (обсяг – 2-3 сторінки).

Уведіть у текст неозначено-особові речення та складнопідрядні речення з підрядними умови та мети. Підкресліть їх.

12 балів

2. Запишіть речення, розставте пропущені розділові знаки. Побудуйте його структурну схему. Підкресліть члени речення, надпишіть над кожним словом частину мови, дайте загальну характеристику всій конструкції та компонентам як простим реченням.

Усі ті розповіді вбирала в себе як у вулик і тепер могла б про багатьох людей розповісти іншим але знала що того не можна робити бо бабуся навчала що розп’якувати про інших гріх (Г. Арсенич-Баран).

10 балів

3. Заповніть таблицю «Фразеологізми».

№	Фразеологізм	Значення	Фразеологізм-синонім	Фразеологізм-антонім
1.	М’яти ханьки			
2.	Хоч у рамку вправ			
3.	Пришпилити квітку			

6 балів

4. Теоретичний практикум. Укладіть лінгвістичну довідку за темою «Пряма мова. Діалог».

8 балів

5. Відредагуйте наведені речення.

- 1) *Наша лєснічна площадка шириною два метра.*
- 2) *Дякуючи старанню у дочки вийшла гарна вишивана сорочка.*
- 3) *Саме такі вироби радують око.*
- 4) *Вибачте мене, запізнилася із-за пробок.*

4 бали

Усього – 40 балів

Українська література

I. Напишіть есе за поетичними рядками.

Кажуть, юність нерозсудлива, тривожна,
Кажуть, юність – мов жар-птиця золота.
Полюбити навіть тричі, кажуть можна,
Тільки папороть один раз зацвіта (*Любов Забашта*).

12 балів

II. Виконайте тести з однією правильною відповіддю.

1. Період в літературі 20-х років XX століття вважають

- А «Українським відродженням»
- Б «Розстріляним відродженням»
- В «Добою Бароко»
- Г «Добою Руїни»

2. Укажіть модерністську течію, основними ознаками якої є орієнтир на кращі здобутки античності, інтелектуалізм

- А імпресіонізм
- Б експресіонізм
- В футуризм
- Г неокласицизм

3. Трагедія під Крутами осмислена в поезії Павла Тичини

- А «Арфами, арфами...»
- Б «Пам'яті тридцяти»
- В «Одчиняйте двері...»
- Г «О панно Інно...»

4. Як у літературі названо автора поезії, фрагмент якої наведено?

*І ти смієшся, й даль ясніє,
І серце б'ється, як в огні,*

*І вид пречистої надії
Стоїть у синій глибині.
А «Алхіміком мудрих слів»
Б «Кобзарем»
В «Каменярем»
Г «Усеобіймаючим оком України»*

4 бали

III. Поясніть назву твору, фрагмент з якого наведено. Назвіть автора.

«Тільки дальній вокзальний різжок телефонного апарату знов тягне свою печальну, тривожну мелодію. Зрідка за вікном проходять інсургенти».

4 бали

IV. Виконайте ідейно-художній аналіз ліричного твору.

Коли сум на душу налипає,
Йду туди де, –
ні людей, ні слів,
Де зірок лампади хилитає
Задесення солов'їний спів.
Майська ніч в блаженстві соловіє:
спів гримить –
Аж папороть цвіте!
Задесення –
Царство солов'їне!
Почуттів шаленство золоте!
В ці п'янкi нічні години пізні
Тут – рулад неспинний перегін,
Тут стеблина кожна –
звук із пісні,
Тут росина кожна –
чистий дзвін.
Безголосі тут співати хочуть,
І німі співали б тут, мабуть.
Тут Десна бандурою рокоче,
Все живе гучить хорально тут...
Звідси, коли зорі споловіють,
Наше сонце запашне встає.
України серце солов'їне –
Задесення золоте моє (Дмитро Іванов).

12 балів

Усього – 32 бали

ЗАВДАННЯ 2021–2022 н.р. (ОБЛАСНИЙ ЕТАП)

Управління освіти і науки Чернігівської обласної державної адміністрації
Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені К.Д. Ушинського
Кафедра філологічних дисциплін та методики їх викладання

III етап Всеукраїнської учнівської
олімпіади з української мови та
літератури (2022 рік)

8 КЛАС

Українська мова

I. Запишіть речення, розставте пропущені розділові знаки. Зробіть синтаксичний розбір (підкресліть члени речення, надпишіть над ними частини мови, дайте характеристику всій конструкції).

Тепер блукаючи бабусиним садом і подвір'ям Марія із теплотою в серці згадувала свою юність (Г. Арсенич-Баран).

---

10 балів

II. Теоретичний практикум. Укладіть лінгвістичну довідку за темою «Самостійні частини мови».

---

6 балів

III. Запишіть числа словами.

Від 456 відняти 96; до 333 додати 66.

---

6 балів

IV. Наведіть по 5 прикладів до кожної з поданих орфограм.

Орфограма	Приклади
Уживання м'якого знака	
Спрощення в групах приголосних	

3 бали

V. Укладіть «Щоденник минулорічних важливих подій» (із 5 пунктів), які збагатили ваш життєвий досвід.

III. Упізнайте вивчені вами літературні твори за опорними словами (укажіть автора і назву художнього твору).

1. «Савур-могила», «горде військо», «серце».

2. «Дерева», «сльози», «билинка на полі».

3. «Стара мати», «тополя», «три явори», «три ясени».

4. «Співучії пташки», «яблуні гілки», «моя душа».

4 бали

IV. Зробіть ідейно-художній аналіз поезії Петра Руденка «До побратима».

Яка б в житті не скоїлася скрута,
Не опускайся до крайньої межі...
Не говори чужою – то отрута,
Свою нащадкам мову збережи.
Цінніш у світі спадщини немає,
Ніж мова рідна в рідному краю.
Якщо ти сам себе не поважаєш,
То поважай хоч націю свою.

Бо нація цю мову, як і віру,
На різних континентах берегла,
Не кажучи про табори Сибіру,
Де мова ця приречена була.
А ти ще й досі прагнеш до
чужої...
Пора, мій побратиме, схаменись!
Залиш свої глаголи в супокої,
Не відкладай цю справу на
колись.

12 балів

Усього – 33 бали

9 КЛАС

Українська мова

I. Запишіть речення, розставте пропущені розділові знаки. Зробіть синтаксичний розбір (підкресліть члени речення, надпишіть над ними частини мови, дайте загальну характеристику всій конструкції та компонентам як простим реченням).

Міля яка заледве звикла до української мови змушена була потрапити в середовище де тієї мови не знали (Г. Арсенич-Баран).

---

12 балів

II. Теоретичний практикум. Укладіть лінгвістичну довідку за темою «Просте ускладнене речення».

---

6 балів

III. Подані числівники запишіть словами у родовому та орудному відмінках. Якщо існують паралельні форми, наведіть їх.

55, 168.

---

6 балів

IV. Наведіть по 5 прикладів до кожної з поданих орфограм.

<i>Орфограма</i>	<i>Приклади</i>
Зміни приголосних під час творення слів	
Написання слів іншомовного походження	
Велика літера у власних назвах	
Чергування голосних звуків	

4 бали

V. Укладіть «Щоденник минулорічних важливих подій» (із 5 пунктів), які збагатили ваш життєвий досвід.

---

5 балів

Усього – 33 бали

Українська література

I. Напишіть есе за поетичними рядками Ольги Штепи.

*Вслухаюся в щиру батькову розмову –
В тебе, рідна мово, аж до дна пірну.
Зачарує душу материне слово –
Зміряю у римах мови глибину.*

12 балів

II. За наведеним фрагментом заповніть паспорт твору.

«Рано взялись ви землю Половецьку мечами разити, а собі слави шукати».

Паспорт літературного твору

Назва твору	
Автор	
Літературний рід	
Жанр	
Тема	
Ідея	

6 балів

III. Упізнайте вивчені вами літературні твори за опорними словами (укажіть автора і назву художнього твору).

1. «Сіножатка», «ставок», «млинок», «вишневенький садок».

2. «Половці», «затемнення сонця», «мутен сон».

3. «Свобода», «болото», «злото».

4. «Смак», «горло», «мій ум», «коса замашна».

4 бали

IV. Зробіть ідейно-художній аналіз поезії Станіслава Реп'яха «На білому лузі».

Сміється сніг так юно-юно,
Лоза розбризкує рум'янь,
І сонце радісне стострунно
Нам не віщує розтавань.
Твій синій погляд ллється тихо.
Не треба слів, не треба слів...
Після бучного танцю віхол
Пливе ми в музиці снігів.

О ви, кохання звабні чари!..
Усе проміниться довкруг.
В очах – блакитно, ані хмари.
В очах – первісно – чистий луг.
І лиш серця, серця стукочуть,
І почуттям немає дна...
Мовчать вуста – говорять очі...
І сніг, і срібна далина...

This image shows a full page of white paper with horizontal blue ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, providing a template for writing or drawing. There are no margins, text, or other markings on the paper.

12 балів

Усього – 34 бали

10 КЛАС

Українська мова

І. Запишіть речення, розставте пропущені розділові знаки. Зробіть синтаксичний розбір (підкресліть члени речення, надпишіть над ними частини мови, дайте загальну характеристику всій конструкції та компонентам як простим реченням).

Як на диво Марта ставши Колонкевичкою неабияк узялася до господарства і саїтницька оселя судді стала затишною й небуденною (Г. Арсенич-Баран).

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

12 балів

П. Подані числівники запишіть словами у родовому та орудному відмінках. Якщо існують паралельні форми, наведіть їх.

---

6 балів

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

IV. Наведіть по 5 прикладів до кожної з поданих орфограм.

<i>Орфограма</i>	<i>Приклади</i>
Чергування приголосних звуків	
Правопис складних слів	
Правопис НЕ з різними частинами мови	
Правила переносу слів	
Правопис літер, що позначають ненаголошені голосні е, и, о	

[illegible]

---

5 балів

Усього – 34 бали

Українська література

I. Напишіть есе за поетичними рядками Любові Карпенко.

*А калина, червона калина,
Символ рідної неньки – Вкраїни,
Понад світом вогнем палахоче,
Всіх зігріти теплом своїм хоче.*

12 балів

II. За наведеним фрагментом заповніть паспорт твору.

«Як стрель стрельнув у дівчину. Сплеснула в долоні, зареготалася та й помчалася буйними житами... Далі — вискочила на зелену луку, що красувалася польовими квітками; потім — повернула круто наліво, почесала яриною; як білочка на деревину в лісі, так вона збігла прудко на згірок; стала, перевела дух, озирнулася; осміхнулася...»

Паспорт літературного твору

Назва твору	
Автор	
Літературний рід	
Жанр	
Тема	
Ідея	
Літературний герой / героїня, про якого / яку йдеться у фрагменті	

7 балів

III. Упізнайте вивчені вами літературні твори за опорними словами (укажіть автора і назву художнього твору).

1. «Груша», «проща», «проскурниця».

2. «Двужон», «Нема землі», «Окунева хата».

3. «Папінька», «мамінівка», «регістратор», «не теля».

4. «Мов паралітик», «день воскресний», «гомін волі».

4 бали

IV. Зробіть ідейно-художній аналіз поезії Ніни Терещенко «Меланхолійний вальс».

Зимовий вечір – віртуоз – скрипаль,

Торка ледь чутно струни вітру,

Натрушує на нотний стан печаль,

Готує неба зоряну палітру.

Він ненароком так засумував,

Бо змерзли, мабуть, просто неба фуґи,

які леліяв довго, шліфував

і серцем зігрівав в мороз і хуги.

Маестро – вечір, сядьте відпочить,

Під вишнею зігріється хай скрипка.

Вівальді вальс нехай для вас звучить,

А в унісон – дерева стиха, хрипко.

Хай заміта зима усі сліди,

Хай біди у заметах перебудить.

Спочинь, скрипалью, свій смичок ве́ди

По струнах душ – вони красу розбудять.

12 балів

Усього – 35 балів

11 КЛАС

Українська мова

I. Запишіть речення, розставте пропущені розділові знаки. Зробіть синтаксичний розбір (підкресліть члени речення, надпишіть над ними частини мови, дайте загальну характеристику всій конструкції та компонентам як простим реченням).

Світ який ще недавно здавався всім хоч і неідеальним але хоча б відносно затишним став ворожим і злим (Г. Арсенич-Баран).

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

12 балів

П. Подані числівники запишіть словами у родовому та орудному відмінках. Якщо існують паралельні форми, наведіть їх.
68, 497.

---

6 балів

III. Теоретичний практикум. Укладіть лінгвістичну довідку за темою «Пряма мова».

---

5 балів

Усього – 35 балів

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

I. Напишіть есе за поетичними рядками Миколи Ткача.

*І доки стяг жовто-блакитний
стрічати буде вітру тлін,
нікому в світі не здолати
народ, що зводиться з колін.*

12 балів

II. За наведеним фрагментом заповніть паспорт твору.

«Замість цього я просто перейду до дальших сторінок розповіді, щоб продовжити обіцяні мемуари старої людини, яка, проте, вважає себе здатною жити іще півсотні років».

Паспорт літературного твору

Назва твору	
Автор	
Жанр	
Тема	
Ідея	
Герой, якому належить наведений вислів	

6 балів

III. Упізнайте вивчені вами літературні твори за опорними словами (укажіть автора і назву художнього твору).

1. «Загірна комуна», «інсургенти», «лампада фанатизму».

2. «Ясний сад», «мули нешвидкі», «лампада».
3. «Дні вересневі», «визнані взірці», «озера, порослі осокою».
4. «Квіти-перли», «плач перламутровий», «кокос вій».

4 бали

IV. Виконайте ідейно-художній аналіз поезії Анатолія Крупка «Святвечір».

Різдвяна ніч. Морозу подих,
Аж гаснуть зорі в небесах.
В снігах за садом вітер бродить,
Немов шукає битий шлях.
А в хаті затишно сьогодні.
Беру до рук біблійний текст.
Немов глухим снігам протест.
Та ароматом яблук літо
Узвар нагадає в золі.

Мука, просіяна крізь сито,
І глечик меду на столі.
В хустинках білих коло печі
Воркують матінка й сестра.
І знаю: будуть у цей вечір
Вечерею дванадцять страв.
І батько першим, як годиться,
Куті скуштує й скаже тост:
- Радіймо, діти, народився
Спаситель наш, Ісус Христос!..

12 балів

Усього – 34 бали

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ

Українська мова

---

1. ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНОГО РОЗБОРУ РЕЧЕННЯ

Одним із ефективних способів перевірки знань із синтаксису є синтаксичний розбір речення, тому це завдання є обов'язковим на всіх рівнях олімпіад з української мови.

Готуючись до такого завдання, учень не зможе просто механічно завчити схему, оскільки тут треба розуміти специфіку синтаксичних явищ, мати аналітичні здібності, уміти застосовувати теорію на практиці.

У методичних посібниках можемо спостерігати різні зразки синтаксичних розборів речень, тому є постійна потреба в уніфікації вимог до цього завдання. Пропонований варіант не претендує на вичерпність, це лише порада звернути увагу на важливі моменти.

Якщо в завданні конкретизовано, що саме треба виконати, то не варто перевантажувати свою відповідь, оскільки бали не додають за надлишкову інформацію. Якщо ж немає конкретизації, то радимо аналізувати речення за такою схемою:

1. Переписати речення.
2. Підкреслити члени речення.
3. Пронумерувати предикативні частини.
4. Накреслити структурну схему (якщо речення складне).
5. Дати загальну характеристику:
  - за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне),
  - за інтонацією (окличне, неокличне),
  - за будовою (просте, складне),

- за наявністю другорядних членів речення (поширене, непоширене),
- за структурою граматичної основи (двоскладне, односкладне (тип односкладного)),
- за повнотою висловленої думки (повне, неповне),
- за ускладнювальними компонентами (ускладнене, неускладнене)).

Якщо речення складне, то треба додати до загальної характеристики (за метою висловлення та інтонацією) різновид зв'язку (безсполучниковий, сполучниковий (сурядний, підрядний), різні види зв'язку) і тип підрядності (однорідна, неоднорідна, послідовна). Потім треба дати загальну характеристику компонентів складного речення як формально (умовно) простих речень за схемою:

- формально просте речення (співвідносне з простим реченням),
- поширене / непоширене,
- двоскладне / односкладне (тип односкладного),
- повне / неповне,
- стверджувальне / заперечне,
- ускладнене / неускладнене.

У складних реченнях також варто з'ясувати структурно-семантичні типи складносурядних, складнопідрядних, безсполучникових речень.

6. Схарактеризувати члени речення (підмет, присудок, групу підмета, групу присудка) і словосполучення (у складному реченні рекомендовано аналізувати першу частину).

Якщо конструкція з прямою мовою, то треба накреслити схему й проаналізувати слова автора й слова мовця як окремі речення.

ПРИКЛАДИ

1. Запишіть речення, розставивши пропущені розділові знаки. Зробіть синтаксичний розбір (підкресліть члени речення, надпишіть над ними частини мови, дайте характеристику всій конструкції).

присл.
дієприсл.
прикм.
ім.
сп.
ім.
ім.
прийм.
ім.
прийм.

Тепер, блукаючи бабусиним садом і подвір'ям, Марія із теплотою в

ім.
дієсл.
займ.
ім.

серці згадувала свою юність (Г. Арсенич-Баран).

Речення розповідне, неокличне, просте, поширене, повне, двоскладне, стверджувальне, ускладнене відокремленою обставиною.

2. Запишіть речення, розставивши пропущені розділові знаки. Зробіть синтаксичний розбір (підкресліть члени речення, надпишіть над ними частини мови, дайте загальну характеристику всій конструкції та компонентам як простим реченням).

ім. з. присл. д. прийм. прикм. ім. дієприкм. д. д.
Міля¹, яка заледве звикла до української мови², змушена була потрапити
прийм. ім. прися. з. ім. ч. д.
в середовище¹, де тієї мови не знали³ (Г. Арсенич-Баран).

яка?   яке?
↪   ↪
[ім. , (яка), ім.], (де).

Речення розповідне, неокличне, складне, сполучникове, складнопідрядне з кількома підрядними, а саме з двома (означальними). Неоднорідна підрядність.

I частина співвідносна з реченням простим, поширеним, повним, двоскладним, стверджувальним, неускладненим.

II частина співвідносна з реченням простим, поширеним, повним, двоскладним, стверджувальним, неускладненим.

III частина співвідносна з реченням простим, поширеним, повним, односкладним, неозначено-особовим, заперечним, неускладненим.

3. Запишіть речення, розставивши пропущені розділові знаки. Зробіть синтаксичний розбір (підкресліть члени речення, надпишіть над ними частини мови, дайте загальну характеристику всій конструкції та компонентам як простим реченням).

ч. присл. ім. дієприсл. ім. присл. д. прийм.
Як на диво, Марта, ставши Колонкевичкою, неабияк узялася до
ім. сп. прикм. ім. ім. д. прикм. сп. прикм.
господарства¹, і самітницька оселя судді стала затишною й небуденною²
(Г. Арсенич-Баран).

[ ], і [ ].

Речення розповідне, неокличне, складне, сполучникове, складносурядне, складається з двох частин, частини з'єднані сурядним єднальним сполучником, смислові відношення між частинами – часова послідовність.

I частина співвідносна з реченням простим, поширеним, повним, двоскладним, ускладненим вставним словосполученням (словом) та відокремленою обставиною.

II частина співвідносна з реченням простим, поширеним, повним, двоскладним, ускладненим однорідними присудками.

4. Запишіть речення, розставивши пропущені розділові знаки. Зробіть синтаксичний розбір (підкресліть члени речення, надпишіть над ними частини мови, дайте загальну характеристику всій конструкції та компонентам як простим реченням).

ім. з. ч. присл. д. з. сп. ч. прикм. сп. ч. ч.
Світ¹, який ще недавно здавався всім хоч і неідеальним, але хоча б
 присл. прикм. д. прикм. сп. прикм.
відносно затишним², став ворожим і злим¹ (Г. Арсенич-Баран).

який?

[ім., (який),].

Речення розповідне, неокличне, складне, сполучникове, складнопідрядне з підрядною означальною.

I частина співвідносна з реченням простим, непоширеним, повним, двоскладним, стверджувальним, ускладненим однорідними присудками.

II частина співвідносна з реченням простим, поширеним, повним, двоскладним, заперечним, ускладненим однорідними присудками.

2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ІЗ ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ

Фразеологізм – семантично пов'язане сполучення слів, яке, на відміну від подібних до нього за формою синтаксичних структур, не виникає в процесі мовлення відповідно до загальних граматичних і значеннєвих закономірностей поєднання лексем, а відтворюється у вигляді усталеної, неподільної, цілісної конструкції.

Ці стійкі сполуки є багатством української мови, тому до складу олімпіадних завдань часто вводять завдання на тлумачення значень, укладання синонімічних чи антонімічних рядів тощо.

Подамо через приклади **багатозначність фразеологізмів**:

роззявити рота – 1) говорити, казати що-небудь (Рота як слід він не встиг роззявити, – зараз готове усе); 2) уважно слухати (У хаті слухали, роззявивши рота, намагаючись не пропустити жодного слова); 3) бути дуже враженим чимось (Глухі діди роти пороззявляли, бо ще ніколи не бачили таким збудженим свого Зарубу); 4) бути неуважним (Ну, гони биків, чого рота

роззявив?); 5) посягати на що-небудь (На чуже добро ще змалку рота роззявляє); 6) рватися – про взуття (Ось і чоботи в мене роти пороззявляли).

Синонімія фразеологізмів. Значення «ледарювати» мають фразеологізми: *байдики бити, давати горобцям дулі, ханьки м'яти, клеїти дурня, ганяти вітер по вулицях, лежні справляти, тинятися з кутка в куток, і за холодну воду не братися.*

Антонімія фразеологізмів.

Убити собі в голову – викинути з голови;

макітра розуму – пустий лоб;

хоч греблю гати – як кіт наплакав;

серце заговорило – серце спить;

набитий гаманець – вітер у кишнях.

За співвіднесеністю з окремими частинами мови фразеологізми бувають:

– іменникові: *сім чудес світу, козацьке сонце, рятівна соломинка;*

– прикметникові: *не остання спиця в колесі, білими нитками шитий;*

– дієслівні: *мотати на вус, бити себе в груди, дерти носа;*

– прислівникові: *з відкритим серцем, як на долоні, ні в зуб ногою;*

– вигуківі: *хай йому грець, і треба ж, от тобі й на, ні пуху ні пера.*

Класифікації фразеологізмів:

◦ **фразеологічні зрощення** – одиниці, у яких цілісне значення ніяк не вмотивоване; воно не впливає зі значення їхніх компонентів: *теревені правити* (говорити нісенітниці), *байдики бити* (ледарювати), *глек розбити* (посваритися), *собаку з'їсти* (мати досвід), *піймати облизня* (зазнати невдачі);

◦ **фразеологічні єдності** – одиниці, у яких цілісне значення вмотивоване переносним значенням їхніх компонентів: *грати першу скрипку* (бути головним), *загрібати жар чужими руками* (використовувати когось), *давати волю ногам* (тікати), *прикусити язика* (замовкнути);

- **фразеологічні сполучення** – одиниці, у яких цілісне значення вмотивоване прямим значенням їхніх компонентів: *узяти слово, забезпечити гордість, покласти край, подавати надію, ласкаво просимо, узяти верх, терпцю немає*.

Фразеологізми мають такі **джерела походження**:

1. Сталі вислови з народної мови: *як з козла молока, як кіт у маслі*.
2. Біблійні та євангельські вислови: *пісня пісень, не хлібом єдиним*.
3. Професіоналізми, що набули метафоричного вжитку: *гірка пілюля, зі швидкістю звука, увійти в роль, у своєму репертуарі, як по нотах*.
4. Переклади з інших мов: *дивитися крізь пальці*.
5. Античні вислови: *авгієві стайні, гордіїв вузол*.
6. Вислови відомих людей: *Не бійтесь заглядати у словник. Несказане лишилось неказаним. Veni, vidi, vici*.

ПРИКЛАДИ

№	Фразеологізм	Значення	Фразеологізми-синоніми	Фразеологізми-антоніми
	Аж кишить	дуже багато	хоч греблю гати хоч лопатою горни і свині не їдять як за гріш маку як піску морського ні проїхати ні пройти на воловій шкурі не списати кури не клюють як бджіл у вулику	не дуже густо як у kota сліз котів на сльози нема кіт наплакав із заячий хвіст на заячий скік на макове зерно крапля в морі на волосину з горобину душу з наперсток
	Собаку з'їсти	багато вже чого знати, звідати в житті	зуби з'їсти пройти крізь сито й решето побувати в бувальцях	губи в молоці молоде та зелене мало каші з'їсти мало пасок з'їсти

			пройти і Крим, і Рим, і мідні труби пройти крізь вогонь і воду бачити види	молоко на губах не обсохло не бачити смаленого вовка не бачити смаленої сови не бачити світу
	Мати лій у голові	про кмітливу, розумну людину	мати голову на плечах голова варить розуму як накладено бистрий на розум мати розум у голові розуму не позичати не в тім'я битий наче всі розуми поїв	на розум не багатий мати порожню макітру святий дурень дурний піп хрестив туман вісімнадцятий дурний аж світиться без царя в голові дурний, хоч об дорогу вдар
	Дерти кирпу	триматися гордовито	високо нести голову піднімати носа задирати голову відставляти губу нестися вгору напустити пихи	валятися в ногах ламати шапку гнути коліна лизати руки скакати на задніх лапах гнути шию гнути спину
	Ударити лихом об землю	зберігати почуття оптимізму	держати хвіст бубликом тримати хвіст трубою підвестися духом	опускати вуха опускати крила опускати руки занепадати духом
	Годувати баглаї	ледарювати	клеїти дурня м'яти ханьки бити байдики бити гандри ганяти собак	гнути спину гріти лоба гріти чуба ламати хребта мозолити руки

			ловити гав давати горобцям дулі справляти посиденьки справляти сім неділь на тиждень не братися за холодну воду ганяти вітер по світу	набивати мозолі обливатися потом
	Як на пню стати	проявити непокірність	гопки ставати скакати цапа ставати на диби ставати цапки	хоч свічки ліпи і води не замутить похиле дерево свічки можна сукати хоч у вухо бгай хоч мотузки крути тихіший від води, нижчий від трави як шовковий
	Хоч у рамку вправ	про дуже гарну, привабливу людину	любо оком глянути ні в казці сказати ні пером описати очей не одведеш хоч з лиця воду пий хоч картину малюй як лялечка як намальований	глянути гидко дивитися б не захотів з душі верне

3. ОСОБЛИВОСТІ ТЕОРЕТИЧНОГО ПРАКТИКУМУ

Лінгвістичну довідку можна писати в науковому або публіцистичному стилі. Головне завдання – розкрити тему на лінгвістичному матеріалі. Це може бути форма твору, який містить вступ (думку, яку треба довести), основну частину (опис теоретичного матеріалу та підтвердження певних мовних явищ прикладами), висновок (узагальнення сказаного вище).

Для лінгвістичної довідки за темою *«Самостійні частини мови»* обов'язковими є такі складники відповіді: назва частини мови (іменник, прикметник, числівник, займенник, прислівник, дієслово), визначення, граматичні категорії, приклади; дотримання стилю.

Для лінгвістичної довідки за темою *«Дієслівні форми»* обов'язковими є такі складники відповіді: визначення всіх дієслівних форм (особові дієслова, інфінітив, дієприкметник, дієприслівник, безособові дієслова, дієслівні форми на -но, -то); розгляд морфологічних і синтаксичних ознак; приклади; дотримання стилю.

Для лінгвістичної довідки за темою *«Просте ускладнене речення»* обов'язковими є такі складники відповіді: визначення простого ускладненого речення; теоретичний матеріал про те, чим може ускладнюватися просте речення (вставними словами, звертаннями, однорідними членами речення, відокремленими членами речення (означенням, обставиною, додатком, прикладкою)); приклади; дотримання стилю.

Для лінгвістичної довідки за темою *«Складні речення»* обов'язковими є такі складники відповіді: визначення складного речення; теорія про складносурядне, складнопідрядне, безсполучникове речення, речення з різними видами зв'язку; схеми; приклади; дотримання стилю.

Для лінгвістичної довідки за темою *«Пряма мова»* обов'язковими є такі складники відповіді: визначення прямої мови; пунктуаційне оформлення прямої мови; схеми; приклади; дотримання стилю.

4. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ІЗ РЕДАГУВАННЯ

Завдання на редагування потребують знань із лексикології, граматики та стилістики.

До групи **лексичних помилок** відносять недоліки мовлення, пов'язані з використанням слів і фразеологічних зворотів, які не відповідають нормам літературної мови.

До типових лексичних помилок відносять такі:

– **стилістично немотивована тавтологія** (Та згодом письменник напише іншу повість);

– **стилістично немотивований плеоназм** (перший дебют, молодий юнак);

– **стилістично немотивоване багатослів'я** (у квітні місяці, письменник у своєму творі...);

– **уживання слів у невластивому значенні** (я рахую, що..., вірні рішення);

– **порушення лексичної сполучуваності слів** (ми зайняли перше місце, хочу привести приклад);

– **порушення лексичної сполучуваності слів** (міроприємства, печера, водопад);

– **уживання слів, не властивих зображуваній епосі** (солдати князя Ігоря, у панів були раби);

– **некоректне вживання фразеологізмів** (дві сторони одного медальйона).

До групи **граматичних помилок** зараховують морфемні, словотвірні, морфологічні й синтаксичні порушення.

До типових граматичних помилок відносять такі:

– **морфемні й словотвірні** (продавиця, атомник);

– **морфологічні** (найбільш тихіший, семистами, їши; ходе, робивший);

– **синтаксичні** (чудова шампунь, зла собака; два банана; Згадуючи літні вечори, у моїй уяві постає сріблясте море; Ми розмістилися на добре вимощеному возі свіжою травою; Я люблю й пишаюся своїм краєм).

До **стилістичних помилок** належать випадки недоцільного вживання оцінно-емоційно-експресивно забарвлених мовних засобів різних рівнів мовної системи.

До типових стилістичних помилок відносять такі:

– **уживання слів, властивих одному стилю, у тексті іншого** (Професор далі балакав про чергування приголосних звуків);

– **уживання мовних штампів (кальок, кліше)** (Червоною ниткою проходить думка про захист Батьківщини);

– *нагромадження в одному реченні слів, що належать до тієї самої частини мови (У цій статті розповідь про навчання учнів шкіл Києва в давнину).*

ПРИКЛАДИ СИНТАКСИЧНОГО КЕРУВАННЯ

Модель керування	Приклад
відгук про...	відгук про фільм (не на фільм)
зазнавати (чого?)...	зазнавати збитів (не збитки)
сміятися з...	сміятися з мене (не наді мною)
знущатися з...	знущатися з народу (не над народом)
перетворюватися на...	перетворюватися на щось (не в щось)
враження від	враження від перегляду (не про перегляд)
командувач (чого?)...	командувач військ (не військами)
завідувач (чого?)...	завідувач кафедри (не кафедрою)
додержувати (чого?)...	додержувати правил (не правила)
запізнитися через	запізнитися через затори (не із-за заторів)
дякувати (кому?)...	дякувати лікарю (не лікаря)
зраджувати (кого?)...	зраджувати батьківщину (не батьківщині)
вибачати (кому?)...	вибачати братові (не брата)
властивий (кому?)...	властивий зайцям (не для зайців)
притаманний (кому?)...	притаманний дівчаткам (не для дівчаток)
характерний для...	характерний для спортсменів (не спортсменам)
сповнений (чого?)...	сповнений любові (не любов'ю)
опановувати (що?)...	опановувати техніку (не технікою)
навчатися (чого?)...	навчатися мови (не мові)
потребувати (чого?)...	потребувати допомоги (не допомогу)
набути (чого?)...	набути досвіду (не досвід)
хворий на...	хворий на грип (не грипом)
нехтувати (що?)...	нехтувати поради (не порадами)
ігнорувати (що?)...	ігнорувати попередження (не попередженням)

легковажити (що?)...	легковажити доручення (не дорученням)
запобігати (чому?)...	запобігати хворобі (не хворобу)
робити згідно з...	робити згідно з вимогами (не згідно вимог)
робити відповідно до...	робити відповідно до вимог (не відповідно вимог)
чекати близько... (про кількість)	чекати близько години (не біля години)
Іноді можливе варіативне керування: радіти з... і (чому?)...: радіти з перемоги, радіти перемозі; багатий на... і (чим?)...: багатий на копалини, багатий копалинами; чекати на... і (кого?)...: чекати на тебе, чекати тебе.	
Якщо дієслово вжито із заперечною часткою не, то здебільшого воно вимагає від залежного слова родового відмінка, а не знахідного: не звертати (чого?) уваги (не увагу), не мати (чого?) права (не право), не знаходити (чого?) слів (не слова).	

Прийменник ПО

на позначення	приклад
мети дії	піти по гриби, поїхати по продукти
часу (=після)	по обіді, по смерті когось, по п'яте липня
стосунків спорідненості, близькості	родич по чоловікові, товариш по зброї
дій у просторі	ходити по крамницях, розкидати книжки по хаті
предмета, на який спрямована дія	бити по воротах, ударити по струнах
кількості, розміру, розподілу	дати по яблуку, здати по гривні, заводити по сім осіб
у сполуках по суті, по правді, по праву, по можливості	зауваження по суті, жити по правді, належати по праву

ПО ----- ЗА, З, НА, У (В), ДЛЯ, ЩОДО, без прийм.	
за	записати за алфавітом, діяти за наказом ректора, грати за правилами
з	проректор з наукової роботи, іспит з математики, відсутній з поважної причини
на	зробити на моє замовлення, принести на прохання ветеранів, зупинка на вимогу, надіслати на адресу
у (в)	прийти в справі, працювати у вихідні, інспекція в справах неповнолітніх
для	заходи для поліпшення умов праці, курси для вивчення іноземної мови
щодо	рекомендації щодо поліпшення освітнього процесу, завдання щодо місячного виробітку
без прийм.	іти вулицею, надсилати поштою, книжка обсягом двісті сторінок, комітет захисту прав споживачів, відділ соцзабезпечення

Запам'ятаймо правильне написання

Неправильно	Правильно
природній	природний
зворотній	зворотний
получається	виходить
говорити на українській мові	говорити українською мовою
влучний вираз	влучний вислів
виписка з протоколу	витяг з протоколу
завідувач відділом	завідувач відділу
п'ять гривен	п'ять гривень
сім гривнів	сім гривень
дорожний	дорожній
роковий	фатальний
алий	червоногарячий
самий цікавий	найцікавіший
більш цікавіший	більш цікавий
менш веселіший	менш веселий
дорожчий золота	дорожчий за золото

у травні місяці	у травні
у двох тисяч сьомому році	у дві тисячі сьомому році
у тисячу дев'ятсот сімнадцятому році	у тисяча дев'ятсот сімнадцятому році
без десяти сім	за десять сьома
п'ять хвилин шостої	п'ять хвилин на шосту
властивий для мене	властивий мені
у минулому році	минулого року
нижня білизна	спідня білизна
перший млинець комом	перший млинець нанівець
одержати освіту	здобути освіту
вірна смерть	неминуча смерть
глуха ніч	глупа ніч
довга перерва	тривала перерва
слідуючого дня	наступного дня
бігучий рядок	рухомий рядок
лікуючий лікар	персональний лікар
користуватися попитом	мати попит
більше ста уроків	понад сто уроків
давайте повернемося	повернімося
залишити в спокої	дати спокій
попередити хворобу	запобігти хворобі
при умові	за умови
при Мазепі	за часів Мазепи
при підтримці	за підтримки
при сприянні	за сприяння
при необхідності	за потреби, у разі потреби
при написанні твору	під час написання твору, пишучи твір
при виникненні	у разі виникнення
два відсотка	два відсотки
третє люте	третє лютого

півтора місяці	півтора місяця
по п'ятницям	по п'ятницях, щоп'ятниці
кофейник	кавник
кава зі сливками	кава з вершками
тушене м'ясо	тушковане м'ясо
жарене ципля	смажене курча
щепотка солі	дрібка солі
учбовий заклад	навчальний заклад
людяне місце	людне місце
трохи замерз	трохи змерз
користуватися авторитетом	мати авторитет
вулиця носить назву...	вулиця має назву...
бульвар Т.Шевченко	бульвар Т. Шевченка
підводити підсумки	підбивати підсумки
під відкритим небом	просто неба
вірна відповідь	правильна відповідь
по крайній мірі	принаймні, хоча б
об'єм тексту	обсяг тексту
стати в нагоді	стати в пригоді
прийняти міри	ужити заходів
моє день народження	мій день народження
командувач армією	командувач армії
бажаючи поспілкуватися	охоча поспілкуватися
задавати питання	ставити запитання
приймати таблетки до їжі	приймати таблетки до їди
оточуюче середовище	навколишнє середовище, довкілля
бути правим	мати рацію, ваша правда
люба проблема	будь-яка проблема
розкрити журнал	розгорнути журнал
біля тридцяти хвилин	близько тридцяти хвилин
наукова ступінь	науковий ступінь

у якості вченого	як учений
у його честь	на його честь
у кінці кінців	зрештою, урешті-решт
вчинити злочин	скоїти злочин
забезпечувати безпеку	гарантувати безпеку
за останній час	останнім часом
книжний магазин	книжковий магазин
хвилююча мить	зворушлива мить
халатне відношення	недбале ставлення
відношення в родині	стосунки (взаємини) у родині
поштовий ящик	поштова скринька
вішати лапшу	замилювати очі
лід зрушився	крига скресла

Українська література

1. ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОВНЕННЯ ПАСПОРТА ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Паспорт художнього твору включає такі компоненти:

1. Назва твору.
2. Літературний рід.
3. Жанр.
4. Тема.
5. Ідея.

Література поділяється на **три роди**: епос, лірика, драма. Є твори, у яких поєднуються особливості кількох літературних родів.

Епос – різновид літературного роду, що розповідає про події, які нібито відбувалися у минулому (немов здійснювалися насправді й згадуються оповідачем).

Лірика – один із трьох родів художньої літератури та мистецтва, у якому у формі естетизованих переживань осмислюється сутність людського буття.

Драма – літературний жанр, п'єса соціального, історичного чи побутового характеру з гострим конфліктом, який розвивається в постійній напрузі.

Ліро-епос – проміжний рід літератури, який виділяють поряд з епосом, лірикою і драмою. У таких творах органічно поєднано принципи епічного зображення з ліричним вираженням (дума, поема, балада, історична пісня та ін.).

Літературний жанр – тип літературного твору, один із головних елементів систематизації літературного матеріалу, класифікує літературні твори за типами їх поетичної структури. Серед епічних творів найчастіше виділяють такі жанрові види: епопея, казка, байка, легенда, оповідання, повість, роман, новела, новелета, художні мемуари та ін.; серед ліричних – ліричний вірш, пісня, елегія, епіграма, епітафія та ін.; серед драматичних – трагедія, комедія, драма, водевіль, фарс та ін.

Тема твору – коло подій, життєвих явищ, представлених у творі в органічному зв'язку з проблемою, яка з них постає і потребує осмислення.

Ідея твору – емоційно-інтелектуальна, пафосна спрямованість художнього твору, яка приблизно може бути охарактеризована як провідна думка, ядро задуму автора.

ПРИКЛАД

За наведеним фрагментом заповніть паспорт художнього твору:
«Бо вже я потурчилась, / Побусурменилась / Для розкоші турецької, / Для лакомства нещасного».

Паспорт літературного твору

Назва твору	«Маруся Богуславка»
Літературний рід	Ліро-епос
Жанр	Народна дума
Тема	Відтворення часів боротьби українського народу з турками та тривалого перебування козаків у ворожому полоні, яким допомогла Маруся Богуславка.
Ідея	Засудження поневолення, страждань, яких зазнали українці під час нападу турків, віра в щасливе вільне життя.

2. ОСОБЛИВОСТІ ІДЕЙНО-ХУДОЖНЬОГО АНАЛІЗУ ПОЕЗІЇ

Оскільки на уроках літератури вчитель повинен сформувати в учнів предметні й ключові компетентності (тобто має навчити учнів аналізувати та інтерпретувати твір у культурологічному контексті; коментувати оцінку виучуваних творів критиками, зіставляти її з власною; розглядати художній твір в історичному і культурному контексті періоду створення; розрізняти найважливіші ознаки творчих методів і літературних напрямів; розуміти місце певного твору в розвитку літератури; знати визначення, ознаки й уміти застосовувати під час інтерпретації та аналізу художнього твору (окремого фрагменту) літературознавчі поняття; розуміти ідейно-тематичний зміст виучуваних творів; визначати їх жанрові та художні особливості, основну ідею твору, задум автора, чинники, які могли спонукати до написання; знати особливості композиції; визначати роль художніх засобів; характеризувати образи; визначати їхню роль у донесенні до читача авторського задуму), то закономірною перевіркою рівня сформованості цих умінь і навичок є ідейно-художній аналіз твору.

Варто пам'ятати, що аналіз поезії – це не паспорт художнього твору, де учень заповнює певні графи, а зв'язний твір-осмислення мистецького тексту,

визначення його ідейно-тематичної основи, проблематики, композиції, образної системи у взаємозв'язку із засобами художньої мови.

Обов'язковими компонентами ідейно-художнього аналізу поезії є:

- автор, його місце в літературі;
- назва твору (алегорична, метафорична, символічна, сюжетна, образна тощо);
- рід;
- різновид жанру;
- тема і мотив(и);
- мистецька ідея;
- формо-змістова єдність;
- композиція;
- строфіка;
- тропи;
- стилістичні фігури;
- образна система;
- тональність;
- єдність, взаємопроникнення змістових і формальних характеристик;
- місце твору в доробку поета;
- актуальність поезії;
- роздуми та почуття, навіяні поезією.

Для з'ясування **ідеї** можна використати такі словосполучення: *автор розглядає (розкриває, висвітлює, порушує, розв'язує) проблему; торкається проблеми; занурюється в проблему; зупиняється на проблемі.*

Для опису **композиції**: *твір складається з кількох частин, побудований, має структуру (просту, складну), починається, розгортається, завершується, подано у вигляді...*

Для викладу **авторської позиції**: *автор (ліричний герой) уважає, переконує, обґрунтовує, обстоює погляд (ідею, думку), дотримується погляду, стверджує, підтверджує, заперечує, переконливо доводить, сумнівається,*

вагається, схвалює, зневажає, передбачає перебіг подій, міркує, критикує, ігнорує, дорікає, спростовує думку (наклеп), ураховує, звертає увагу, накреслює перспективу (шляхи), цінує, недооцінює... Автор аналізує, характеризує, показує, доводить, з'ясовує, порівнює, зіставляє, підкреслює, виділяє, аргументує, наголошує на, виходить із того, формує думку, вбачає в цьому...

Ідейно-художній аналіз поезії потребує від учнів певних знань щодо літературознавчих термінів, тому пропонуємо опрацювати словник (з підручника О. Авраменка «Українська література. 11 клас»).

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

Авангард (від фр. *avant* – спереду і *garade* – передовий загін) – одна зі світонастанов модернізму, скерована на руйнування традиційних художніх законів, форм. Відповідає атмосфері нової (модерної) епохи, що руйнувала традиційне, розмірене існування, старі уявлення про красу як симетрію, урівноваженість, гармонію.

Алюзія – художньо-стилістичний прийом; натяк, відсилання до певного літературного твору, історичної події або чого-небудь іншого.

Амфібрахій – трискладова стопа з наголосом на другому складі.

Анапест – трискладова стопа з наголосом на третьому складі.

Архетип – це найзагальніший прообраз, який постає з колективного, зокрема національного, позасвідомого. Надалі він може видозмінюватися.

Асоціація, асоціативність (від латин. *associatio* – поєднання, сполучення) – зв'язок уявлень чи відчуттів, коли одне з них викликає у свідомості інше.

Балада – поетичний жанр історико-героїчного, соціально-побутового або фантастичного змісту з напруженим драматичним сюжетом і трагічним закінченням.

Бароко (від італ. barocco – дивний, химерний) – напрям у мистецтві XVI–XVIII ст. Для нього характерні: декоративність, символічність, умовність, «гра розуму», контрастність.

Вітаїзм, вітаїстичність (від латин. vital – життя) – захоплення життям, культ краси, молодості, любові, оптимістичне світовідчуття.

Верлібр (від фр. vers libre – вільний вірш) – неримований вірш.

Гротеск – сатиричний художній прийом у літературі, заснований на явному спотворенні, перебільшенні чи применшенні зображуваного, на поєднанні різких контрастів.

Гумореска – невелика оповідь про якусь смішну пригоду чи рису характеру людини.

Дактиль – трискладова стопа з наголосом на першому складі.

Деструкція – руйнування чогось, щоб з уламків конструювати, створювати нове мистецтво.

Дисонанс (від латин. dissonans – негармонійне звучання) – різновид рими, у якому збігаються приголосні, але не збігаються наголошені голосні.

Драма – літературний рід, характерною ознакою якого є розкриття явищ життя й характерів героїв через розмови дійових осіб (діалоги, монологи). Драматичні твори призначені для постановки на сцені. Основні жанри драматичного твору: власне драма, трагедія, комедія, трагікомедія.

Екзистенціалізм (від латин. existentia – існування) – напрям у філософії та літературі, предметом вивчення (чи художнього дослідження, осмислення) якого є проблема буття (існування) людини в складних ситуаціях страждання, внутрішньої боротьби, загрози смерті, втрати близьких тощо.

Експресіонізм (від латин. expression – вираження) – стильовий напрям у європейському мистецтві першої третини XX ст. Йому притаманні підвищена емоційність вираження почуттів, переживань, психологічного напруження, увага до кризових, випробувальних ситуацій, символізм, гіперболізація, метафоричність зображення, увиразнені художні образи, їхня гіперболізація та гротесковість.

Зорова (візуальна) поезія – синтетичний різновид мистецтва, у якому текстовий символ (літера, слово, знак, речення) є елементом зорового образу завдяки специфічному його розташуванню в зображенні.

Імпресіонізм (від фр. impression – враження) – стиль у мистецтві та літературі, який полягає у відтворенні особистих вражень, спостережень, відчуттів, переживань від об’єктивної реальності, тобто ґрунтується на єдності об’єктивного та суб’єктивного.

Інвектива – пряме, гостре засудження чогось.

Іронія – тонке, приховане глузування. Як художній засіб (прийом) – особливість стилю висловлювання, що полягає в невідповідності висловленого та його прихованого значення.

Історична правда – реальні події та пов’язані з ними життя й діяльність конкретних історичних осіб, які автор історичного твору використовує як основу для художнього відтворення дійсності.

Історіософія – спроба пояснення сенсу, логіки історичних подій.

Кіноповість – повість, написана з урахуванням специфіки кіно, із застосуванням кінематографічних прийомів оповіді та монтажу.

Кларнетизм – синтетичний стиль, у якому переплелися символістська й імпресіоністична манери в єдності з фольклорною й бароковою.

Ліричний герой – умовна дійова особа, почуття, переживання якої розкриваються в ліричному творі.

Літературний напрям – конкретна частина літературного процесу, породжена творчістю представників одного художнього методу, яка характеризується спорідненістю стильових ознак та існує в межах однієї епохи й нації.

Маргінальність (латин. *marginalis* – той, який перебуває скраю, на межі) – у літературознавчому розумінні йдеться про поведінку людей, вихідців із села, які стають міськими жителями, однак перебувають у межевому, перехідному стані.

Метафора – троп, у якому ознаки одного явища переносяться на інше за подібністю між ними.

Мистецька (художня) течія – спорідненість творчих принципів митців за подібними естетичними засадами.

Міфологізм – спосіб поетичної реалізації міфологічного мислення в художній літературі, який засновано на використанні в новому контексті.

Модернізм – основний напрям, складний комплекс літературно-мистецьких тенденцій, що існували наприкінці XIX ст. – у другій половині XX ст.

Мотив – стійкий формально-змістовий компонент художнього твору.

Неокласицизм – мистецький, літературний напрям, стилістичний принцип, який продовжує традиції класицизму в європейському мистецтві й літературі другої половини XVIII–XX ст.

Неоромантизм – романтичні течії й тенденції в європейських та американській літературах наприкінці XIX – на початку XX ст.

Новела (італ. novella – новина) – невеликий за обсягом прозовий твір, у якому йдеться про незвичайну подію або напружений емоційний стан героя; має несподіваний фінал, виразну кульмінацію, що визначає композицію твору.

Оксиморон (оксюморон) – троп, заснований на сполученні логічно несумісних понять, протилежних за значенням слів, унаслідок чого створюється несподіваний експресивний ефект (дзвінка тиша, лихо сміється).

Паліндром – невеликий твір, під час читання якого зліва направо й навпаки зберігається той же зміст (Ісус – усі).

Пантеїзм – обожнення природи, відчуття присутності Бога в усьому довкіллі.

Поема в прозі – значний за обсягом ліро-епічний твір, у якому зображено важливі події та яскраві характери. Характеризується наскрізним пафосом і ліризмом, проникливим авторським голосом.

Поетика – особливості художньої форми фольклорного чи літературного твору, тобто особливості його побудови (композиції), художніх засобів, віршування та ін.

Постмодернізм – один з провідних стильових напрямів ХХ ст., для якого характерні: гра зі словом, образом, «чужим» текстом, стильовий та тематичний еклектизм (поєднання різнорідних і несумісних елементів), наскрізна іронічність.

Притчевість – наявність яскраво висловленої (чи вираженої через художні образи, сюжет, композицію) моралі, повчання.

Психологізм – передавання за допомогою художніх засобів внутрішнього світу персонажа, його думок, переживань, зумовлених зовнішніми та внутрішніми чинниками.

Публіцистичність – заангажованість творів суспільними, національними, політичними, ідеологічними проблемами, висвітлення в них актуальної проблематики, використання полемічної тенденційності, емоційного пафосу.

Реалізм – один з ідейно-художніх напрямів у літературі й мистецтві XIX ст., для якого характерне прагнення до об'єктивності й достовірності зображення.

Ремінісценція (від латин. *reminiscentia* – спогад) – відгомін у художньому творі якихось мотивів, образів, деталей з відомого твору іншого автора.

«Розстріляне відродження» – умовна назва літературно-мистецької генерації українських митців 1920-х – початку 1930-х років, які були репресовані більшовицьким режимом.

Роман – великий за обсягом епічний твір, де порушено важливі суспільні й духовні проблеми. Має декілька сюжетних ліній, багато героїв, життя яких зображено у взаємозв'язках. За формальними ознаками виокремлюють: роман-дилогія, роман-трилогія, роман у новелах, роман у віршах, роман-монолог тощо. За змістом романи бувають: автобіографічний, історичний, соціальний, родинно-побутовий, психологічний, пригодницький, проблемний тощо. Історичні назви: античний, лицарський, модерністичний, авангардний та ін.

Роман-балада – різновид роману, у якому важливу роль відіграють ідейно-стильові ознаки жанру балади.

Роман у віршах – це один з жанрів ліро-епосу. Автор має дотримуватися вимог роману як великого розповідного твору й водночас зберігати особливості поезії: ліричний струмінь, віршовий розмір, рими, поетичні тропи, фігури тощо.

Роман у новелах – різновид роману, композиція якого складається із самостійних новел, об'єднаних спільною ідеєю, темою, проблематикою та мотивами.

«Романтика вітаїзму» – стильова ознака в українській літературі 1920-х років з притаманними їй пафосом оптимізму, життєлюбства, активною дією, вираження сильних почуттів.

Сатирична комедія – жанр драматичного твору, для якого характерні гостре, дошкульне висміювання негативних явищ, поведінки та вчинків.

Символ, символічність – умовне позначення якого-небудь предмета, поняття або явища; художній образ, який умовно відтворює усталену думку, ідею, почуття.

Синекдоха – троп, заснований на кількісному зіставленні предметів та явищ; уживання однини в значенні множини, частини замість цілого, видового поняття замість родового (на нашу землю нога ворога не ступала; по дорозі йшли хустки й борода).

Симплока – складна синтаксична конструкція, в якій граційно поєднується анафора з епіфорою.

Синкретизм (латин. *syncretismus* – поєднання) – поєднання або злиття різних, іноді цілком відмінних образів мислення та поглядів.

Скепсис, скептицизм – критичне ставлення до чогось, недовіра до нього.

Сонет (італ. *sonetto* – звучати) – чотирнадцятирядкова строфа п'яти- або шестистопного ямба, що складається з двох чотиривіршів і двох тривіршів з римуванням: абаб аб аб ввд еед (хоча можливі й інші способи римування).

Соціалістичний реалізм (соцреалізм) – основний художній напрям у радянській літературі, який характеризується нерозривним поєднанням реалістичного зображення із соціалістичною ідеологією.

Стиль доби – ідейно й художньо зумовлена єдність художніх засобів певної епохи; загальні погляди, традиції, переконання, смаки певної доби.

Сценарій – скорочений або максимально деталізований виклад певного сюжету, що використовується як змістова й композиційна основа для створення фільму, вистави, якогось дійства. Сценарій, на відміну від кіноповіді, не містить ліричних відступів.

Сюрреалізм – авангардистська течія в модернізмі, для якої притаманні розрив логічних зв'язків під час зображення, а також суб'єктивна асоціативність тощо.

Тонічний вірш – це система віршування, в основі якої однакова кількість наголошених складів у рядку.

Умовність зображення – зумисне руйнування правдоподібності зображуваного за допомогою вільного оперування художніми образами, ситуаціями, історичними фактами, логікою розвитку подій тощо. Наприклад, умовність зображення може створюватися відходом від історичної правди.

Урбанізм (від латин. urbanus – міський) – зображення великого промислового міста, його атмосфери, динаміки, способу життя.

Усмішка – різновид гуморески, у якому поєднано жанрові особливості гумористичного оповідання, анекдоту та фейлетону.

Фейлетон (від фр. feuilleton – лист, аркуш) – невеликий літературно-публіцистичний твір сатиричного, викривального жанру на злободенну тему.

Філософічність – філософське, раціоналістичне осмислення світу, людини в ньому, вияв філософських поглядів ліричного героя щодо проблем буття.

Фоносимволіка – виявлення символічного підтексту звуків.

Футуризм – авангардистська течія модернізму.

«Химерна проза» – узагальнююча назва прозових творів, для яких притаманні: умовні форми; фольклорна та міфологічна основи; активна

авторська позиція, яка проявляється через образ оповідача; відсутність стильової та жанрової єдності.

Хорей – двоскладова стопа з наголосом на першому складі.

Художній вимисел – уявне, придумане письменником, яке доповнює й увиразнює зображення, допомагає втілити головну ідею твору, порушити важливі, на його погляд, проблеми. У кожному історичному творі історична правда непомітно переплітається з художнім вимислом.

Художній метод – спосіб художнього пізнання, відтворення та моделювання світу.

Художній час і простір – час і простір, відтворений у літературному творі.

Художня деталь – різновид художнього образу, яскрава, промовиста подробиця, яка у творі виконує важливу роль: за її допомогою автор наголошує на чомусь, підсилює його ідейне спрямування, порушує якусь проблему.

Ямб – двоскладова стопа з наголосом на другому складі.

ПРИКЛАДИ ТРОПІВ, СТИЛІСТИЧНИХ ФІГУР, ФОНЕТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Назва	Приклад
епітет	<i>шовковий степ; солодкі слова; Вона прийшла, заквітчана і мила, І руки лагідно до мене простягла... (Василь Симоненко) Я ходив-блукав до ночі синім степом без доріг (Олександр Олесь)</i>
постійний епітет	<i>чорна хмара; синє море; зеленії діброви</i>
порівняння	<i>мов сонце, дівчина усміхнена; Так із його, сердешного, Кров, як воду, точить!.. (Тарас Шевченко); А у тебе очі – як волошки в житі (Олександр Олесь)</i>
метафора	<i>берег любові; ревуть блискавиці хмар; Досі сниться метелиця маю, Завірюха херсонських вишень (Євген Маланюк);</i>

	<i>Вже вечір тіні склав у стоси (Василь Стус); Поезія згубила камертон (Ліна Костенко); Кують світанки молоточки птиць (Ліна Костенко)</i>
метонімія	<i>з'їв миску; випив чашку; читаємо Франка; театр заплoduвав; слухати Солов'яненка – насолода; Як зачули люди, то замалим не все село вибігло з хат... (Панас Мирний)</i>
синекдоха	<i>капельюх виглянув із-за рогу; носа не показувати; копійка гривню береже; Кругом Січі запорожця москаль облягає (народна пісня)</i>
уособлення	<i>Земля тремтить у млості, і ронить пелюстки, і невідомі гості злітаються в садки (Максим Рильський)</i>
персоніфікація	<i>Настане суд, заговорять і Дніпро, і гори! (Тарас Шевченко); Тополі по волі... Розмовляють з полем (Тарас Шевченко); Остання в світі казка сидить під образами Навишиньки виглядають жоржини через тин (Ліна Костенко)</i>
алегорія	<i>Людина нібито не літає... А крила має, А крила має! (Ліна Костенко)</i>
символ	<i>Прометей (символ нескореності); калина (символ України, дівочої краси); І рушник вишиваний на щастя, на долю дала (Андрій Малишко); Як добре те, що смерті не боюсь я І не питаю, чи тяжкий мій хрест (Василь Стус)</i>
перифраз	<i>Каменяр (Іван Франко); Кобзар (Тарас Шевченко); місто каштанів (Київ); легені планети (ліс)</i>
гіпербола	<i>море сліз; не бачилися сто років; І потече сторіками Кров у синє море (Тарас Шевченко); О, сліз таких вже вилито чимало, – Країна ціла може в них втопитись (Леся Українка);</i>

	<i>Поет став морем (Іван Драч)</i>
літота	<i>як кіт наплакав; ледве од землі видно</i>
тавтологія	<i>І в темній темниці (Тарас Шевченко); Зеленим сміхом засміялися трави (Михайло Коцюбинський)</i>
інверсія	<i>Панські Петро для чинів тре кутки, Федір-купець обдурити прудкий (Григорій Сковорода); По садах пустинних іде гордовито осінь жовтокоса на баскім коні (Володимир Сосюра)</i>
оксиморон	<i>гарячий сніг; дзвінка тиша; веселий сум; На нашій – не своїй землі (Тарас Шевченко); На той останній Страшний Суд мерці за правдою встають (Тарас Шевченко); Із тих усіх дякових балачок усе частіше згадую єдину, – ту найсумнішу втіху, далєбі... (Ліна Костенко); Грає кобзар, виспіває, Аж лихо сміється (Тарас Шевченко)</i>
риторичне звертання	<i>Спасибі, земле, за твої щедроти! (Ліна Костенко); Старі дуби, спасибі вам за осінь, за відлітання радості і птиць (Ліна Костенко)</i>
риторичне запитання	<i>Де голубів вільготні лети і бризки райдуги в крилі? (Василь Стус)</i>
риторичний оклик	<i>Народ мій є! Народ мій завжди буде! (Василь Симоненко)</i>
риторичне заперечення	<i>Вдатися до втечі? Ні. Вистояти. Вистояти. Ні – стояти (Василь Стус)</i>
риторичне ствердження	<i>Так! Я буду крізь сльози сміятись, Серед лиха співати пісні (Леся Українка)</i>
анафора	<i>Я на вбогім сумнім перелозі Буду сіять барвисті квітки, Буду сіять квітки на морозі, Буду лить на них сльози гіркі (Леся Українка)</i>
епіфора	<i>Усмішка твоя – єдина, Мука твоя – єдина, Очі твої – одні (Василь Симоненко)</i>
симплока	<i>Я сьогодні не прийду додому – де я? Я сьогодні в Київ не приїду – де я? (Микола Вінграновський)</i>
рефрен	<i>приспіву в піснях «Червона рута», «Ти ж мене підманула»</i>
кільце	<i>В Україну ідіть діти! В нашу Україну (Тарас Шевченко)</i>

антитеза	<i>Гори! Життя – єдина мить, Для смерті ж – вічність ціла</i> (Олександр Олесь)
асиндетон (безсполучниковість)	<i>Пропало, пройшло, пролетіло, Минулося, щезло, сплигло... (Іван Драч)</i>
полісиндетон (багатосполучниковість)	<i>І виноград, і водоспад удолі, І сад, і дзвінко дзвонні солов'ї, І їх пісні, немов фонема «і...» (Богдан-Ігор Антонич)</i>
паралелізм	<i>Не щебече соловейко в лузі над водою, Не співає чорнобрива, стоя під вербою (Тарас Шевченко); Нісся місяць ясним небом, Там, де зоря ясна; Летів хлопець чистим полем, Де дівчина красна (Маркіян Шашкевич)</i>
алітерація	<i>І ревнув понад горами грім (Іван Франко); І похоронно над полями кричав і плакав чорний крук (Володимир Сосюра); <i>Хто се, хто се чеше коси? (Тарас Шевченко);</i> <i>Ой він сидить, у скрипочку грає, Струна струні стиха промовляє (народна творчість);</i> <i>О панно Інно, панно Інно (Павло Тичина)</i></i>
асонанс	<i>Тополі по волі Стоять собі, мов сторожа, Розмовляють з полем (Тарас Шевченко); О панно Інно, панно Інно (Павло Тичина)</i>
звукonasлідкування	<i>Чути: кру! кру! кру! В чужині умру, Заки море перелечу, Крилонька зітру (Богдан Лепкий); Немов хто косою – черк! А вдруге світліше – дзінь! (Володимир Свідзинський)</i>

ЗРАЗКИ УЧНІВСЬКИХ РОБІТ

---

*Лагута Доляна, 11 клас,
СЗСШ №1 з поглибленим вивченням іноземних
мов м. Чернігова (переможець обласного
етапу)*

Не згасне ніколи світлий струмінь свободи!

І доки стяг жовто-блакитний
Стрічати буде вітру тлін,
Нікому в світі не здолати
Народ, що зводиться з колін.

Микола Ткач

Мабуть, кожному українцю відомо, що на теренах його Батьківщини відбувалися страшні події. Справді, рідну неньку чужинці неодноразово спустошували, розтинали мечем, позбавляли прав і свобод, уярмлювали її невинних дітей. На щастя, свідомі громадяни України все-таки змогли зберегти для нас, сучасників, жагу до життя в незалежній країні. Яким чином це їм вдалося в лихі часи утисків, заборон, гніту? Чи отямилися насправді нащадки тих, у кого відбирали мову, віру й можливість самостійно розвиватися?

На радість, в українських серцях досі зберігся той важливий порив до кращого життя в рідній країні. Крізь віки голосно звучить заклик до боротьби заради щасливого майбутнього. Вічний пророк українського народу Тарас Шевченко в поезії «Заповіт» закликав наступні покоління: «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте», – таке сильне слово не могло не відгукнутися дзвінкою луною в серцях мужніх воїнів, справжніх борців за свободу нації. Усвідомивши те, що без власної держави складно панувати в рідній стороні, продовжуємо гідно боронити Україну на всіх фронтах: духовному, культурному, військовому, політичному, робимо навіть неможливе, тільки щоб знову не зазнати поневірянь й утисків.

Ні! Не згасне ніколи світлий струмінь свободи! Він палатиме ще довго-довго. Доки маємо світлі думки, віру в серці й гідну мету, доти живе й надія, що всі українці все ж усвідомлять те, як важливо разом змінюватися, брататися,

свого не цуратися й оберігати ту святую землю, яка нас виростила й викохала казковими пейзажами, чарівними звуками пташок, розмаєм квітів і трав, особливими традиціями, милозвучними піснями, кришталево чистим повітрям, дихаючи яким, відчуваєш ту саму незалежність, здобуту віками праці й, на жаль, кров'ю попередників. Упевнена, ми вистоїмо в цій боротьбі, аби ще раз гордо підняти в небо жовто-блакитний стяг, і майорітиме він, нагадуючи кожному про історично важливі випадки, коли не слід коритися катам, а треба діяти на благо народу. Доведімо, що українці – не робоча сила, не джерело збагачення, а вільні люди, які також прагнуть творити власне щасливе майбутнє!

Отже, попри труднощі, слід берегти віру в краще, захищати рідну землю, плекати свій край. Володимир Сосюра в поезії «Любіть Україну» закликав: «Любіть Україну у сні й наяву, вишневу свою Україну. Красу її вічно живу і нову і мову її солов'їну». Наш народ обов'язково підведеться з колін і більше не коритиметься іншим. Ще трохи – і колоскову Батьківщину знов увінчають мир, добробут і любов. Не втрачаймо віри!

ЗРАЗКИ УЧНІВСЬКИХ РОБІТ

---

*Лагута Доляна, 11 клас,
СЗСШ №1 з поглибленим вивченням іноземних
мов м. Чернігова (переможець обласного
етапу)*

Ідейно-художній аналіз поезії Анатолія Крупка «Святвечір»

Поезія Анатолія Крупка «Святвечір» – неповторний твір про народні звичаї, який допомагає зануритися в атмосферу родинного свята. Темою вірша є змалювання сімейної підготовки до Святвечора. На мою думку, цим особливим твором автор уславлює світле свято, нагадуючи про цікаві традиції, вірування й затишок, який панує в хаті, коли рідні живуть у мирі й злагоді. Можливо, поезія Анатолія Крупка автобіографічна, адже дуже трепетно переданий процес підготовки до Святвечора, навіяний дитячими спогадами митця.

Вірш складається з дев'ятнадцяти рядків, які формують п'ять строф, одна з яких неповна. У поезії перехресне римування, вона написана чотиристопним ямбом. У творі «Святвечір» можна побачити розмаїття художніх засобів – тропів. Епітети «битий шлях», «глухі сніги» вживаються в першій частині, відображаючи зимові заметілі, січневі морози й негоду. Метафора «в снігах за садом вітер бродить» підкреслює несприятливі погодні умови. Уважаю, що вірш побудовано на принципі антитези. Снігопади й хуртовина протиставляються родинному теплу, таїнству події народження Ісуса Христа. Підтверджує думку рядок «а в хаті затишно сьогодні». Також є метафора «літо узвар нагадує в золі», яка переносить читачів у спогади солодких серпневих моментів. У поезії також є порівняння «в снігах за садом вітер бродить, немов шукає битий шлях», «беру до рук біблійний текст, немов глухим снігам протест». Цікавим тропом є асиндетон, різка зміна подій. «Морозу подих, аж гаснуть зорі в небесах». Важливо ще звернути увагу на слова-символи. Дванадцять страв – традиційна кількість блюд на Святвечір, що пов'язана з апостолами Ісуса Христа, який утілює світло, надію на спасіння.

Отже, вірш Анатолія Крупка «Святвечір» – прекрасний твір, що вказує на високі моральні цінності поета, його любов до родини-святині й до Бога, повагу до старовинних українських звичаїв.

ЗРАЗКИ УЧНІВСЬКИХ РОБІТ

---

*Гавриш Володимира, 9 клас,
Ніжинська загальноосвітня школа І-ІІІ
ступенів №15(переможець обласного етапу)*

Вечір колядує за вікном

Морозний січень...
Вечір колядує за вікном,
Небо розмальовує зірками.
В диво закосичивши Різдво,
Він за стіл сідає разом з нами.

Як же тепло відгукнулася про зимове свято Ніна Терещенко! У моїй душі ця магія Різдва викликає приємні, такі рідні почуття...

Наші прадідусі та прабабусі принесли в сучасний світ старовинні українські традиції. Моя родина трепетно наслідує їх. Щороку перед очима постає ця прекрасна картина.

Холодний вечір. Я зі своїми братами та сестрами вітаю рідне місто, країну з народженням Ісуса Христа. Ми йдемо гуртом. Під ногами тріскучий сніг. Тільки й чутно приємне порипування білих пластівців і сміх колядників. Мороз пощипує щічки. Нам дуже весело, бо бачимо ніжні та щирі усмішки народу. Поважні газди швидко та з радістю відчиняють двері хат, а газдині, готуючи різдвяну вечерю, уважно прислухаються до привітань. Приємно, коли нам починають підспівувати. Я дуже щаслива вітати та бачити рідних українців.

Після цього ритуалу швиденько повертаюся до оселі, родини. Допмагаю матері та бабусі готувати святкову вечерю. Цей незрівнянний аромат: запашні страви, кутя, узвар і різні смаколики.

Дружною родиною сідаємо за багатий на смачні українські національні страви стіл. І диво теж із нами. Співаємо пісні та весело проводимо час разом.

Приємний, загадковий для душі вечір. Із усіх хат чутно: «...Ой радуйся, земле!
Син Божий народився...»

Дуже хочеться, щоб такі вечори були частіше, прагну бачити тільки щасливих українців, не зі сльозами на щоках, а з щирою усмішкою та спокійною душею. Мрію про мирне небо, розмальоване зірками, про тишу, без гуркоту гармат...

Тому я буду продовжувати нести в сучасний, іноді похмурий, світ добро, щирість та любов, дотримуючись українських традицій, які започаткували предки.

І ми – українці – ще довго будемо спостерігати за цим зимовим дивом!

ЗРАЗКИ УЧНІВСЬКИХ РОБІТ

---

*Гавриш Володимира, 9 клас,
Ніжинська загальноосвітня школа І-ІІІ
ступенів №15(переможець обласного етапу)*

Зимовий настрій

Грудень. Похмурі, темні, короткі дні навівають смуток. Хочеться з цікавою книгою загорнутися в теплу й пухнасту ковдру. Але коли я потрапляю в чарівний світ природи, починаються справжні метаморфози: хочеться радіти, стрибати, веселитися, бігати, навіть кричати... Зима, ніби чаклунка, володіє чарами, під дію яких потрапляєш миттєво, забуваєш про все: смуток, проблеми, негаразди. Навкруги засніжений простір і ти. Сонце ледь пробивається крізь сіро-синюваті хмари, збирається сховатися за обрій, бо день добігає кінця.

Раптом одна непокірна сніжинка, схожа на блискучу зірочку з новорічної ялинки, упала мені на рукавицю. Біла, із візерунками, наче посміхається. Мить – і її немає... Однак незабаром на це ж місце прилетіли інші сестриці.

Сніг сиплеться пластівцями, рівно лягає на неосяжне поле. А вдалині стоять могутні дерева, сонно спостерігають за тим, яка я щаслива. Вони, як охоронці, на сторожі мого спокою.

Не можна відірвати очей, хочеться милуватися цією красою вічно. Дивовижний, чарівний світ зими заворює чистотою. Як сказав Гюґо: «У зими є щось віроломне».

Для мене саме цей період – пора надії. Навколишнє пахне дивом, казкою. «Треба не мати душі, щоб не любити зиму», – говорив Петро Квятковський. Любіть зиму й несіть тепло, бо можна віддавати перевагу літу, залишаючись уламком льоду...

ЗРАЗКИ УЧНІВСЬКИХ РОБІТ

---

*Небеський Артем, 8 клас,
Бахмацький ліцей № 1 Бахмацької міської ради
(переможець обласного етапу)*

Хто за?

Цікаво, як би навчалися за надзвичайних обставин діти ще років десять тому, коли освітні онлайн-платформи в Україні були лише мрією?!

Сьогодні вже нікого не здивуєш тим, що здобувати знання можна через мережу «Інтернет». Важливо, що при цьому учень бачить учителя, чує його, може відповідати, ставити запитання, виконувати будь-які інтерактивні завдання.

Світова пандемія коронавірусу дала своєрідний поштовх до активного використання гаджетів для онлайн-навчання. Спочатку мені видавалися дивними й незвичними такі заняття. Начебто й відчуваю ефект присутності вчителя, але водночас розумію, що в кімнаті я сам. Та, виявляється, мудро, професійно побудований викладачем діалог з нами, учнями, робив свою справу – розкривав глибини й тонкощі матеріалу, що вивчався.

Рашистська навала змінила кардинально наш мирний світ, затьмарила небо, випалила землю, скалічила душі, забрала так багато невинних життів. Здавалося, час зупинився. Та наші вчителі розуміли: якщо перервати освітній процес, то можна навіки позбавити молоде покоління майбутнього. Дистанційне навчання, по-перше, допомагає нам гуртуватися, по-друге, дає можливість на деякий час забути про страшні реалії, а головне – здобувати знання.

Я переконаний, що такий спосіб навчання досить ефективний, адже самостійно опанувати деякі теми було б доволі складно; збагнув, як дисциплінує онлайн-розклад, наскільки відповідальним є сам процес «дистанційки». Та попри всі переваги такого навчання не хотів би, щоб воно

тривало постійно. Жодна сучасна техніка, новітні технології не замінять живого спілкування з учителями, однокласниками, друзями. Я дуже скучив за своєю партою, мені не вистачає навіть запаху нашої класної кімнати. Хочеться взяти в руки шматочок крейди й писати, писати нею на дошці. Так бракує галасливих перерв, гучних, як мені здавалося, дзвоників на урок, важких наплічників.

Хай зникне кляте зло, що прийшло на нашу землю.

Ліцею, я чекаю на зустріч із тобою! Дистанційко, ти допомагаєш, маєш неабияку силу, але з'являйся не так часто! Дорогі вчителі, дякую вам за ваш нелегкий, але такий важливий труд.

ЗРАЗКИ УЧНІВСЬКИХ РОБІТ

---

*Небеський Артем, 8 клас,
Бахмацький ліцей № 1 Бахмацької міської ради
(переможець обласного етапу)*

Ідейно-художній аналіз вірша

Твір «Звір» Миколи Вороного – яскравий зразок філософської лірики з урбаністичними мотивами, адже автор описує місто, яке в його уяві постає в образі звіра, що прокидається, лютує, кричить, нівелює особливих людей. Це і є темою поезії. Утверджується думка про те, що, хоч місто й здається чудовим, але приховує воно в собі багато зла.

Жанр твору – ліричний вірш.

Місто – персоніфікований образ сучасного мегаполіса.

У творі використано надзвичайно яскраву палітру зображально-виражальних засобів. Персоніфікації («живе, лютує звір», «розкидує шал», «йде по згарищах і трупах», «звір їсти хоче», «хоче жить») розкривають безжальність велелюдного міста. У ньому поєднуються контрасти, це підкреслено епітетами («життя – кип'ячий вир, жахливий і чудовий»). Звір – алегорія, яка розкриває справжню суть міста: багатолюдне, небезпечне, навісне, безжальне, кам'яне. Людина в ньому ніби розчиняється, стає беззахисною... Патетичні оклики підсилюють експресію поезії («звір їсти хоче! хоче жить!»). Уособлення, підсилене порівнянням («і йде, мов пишний карнавал») підкреслює лютість, лицемірність міста. Хоч мегаполіс хоче показати швидке, приємне життя в ньому, та не може приховати те, що справжнє людське щастя він придушує, бо весь залитий кров'ю й сльозами безнадії. Полісиндетон («і кров, і сльози»...) підкреслює, як у місті ніби міксуються всі його прояви: краса й потворність, надія й розпач. Анафора «і» увиразнює основну думку.

Тож автор по-філософськи описує контрасти мегаполіса.

Вельми майстерна ритміка твору: віршовий розмір ямб додає швидкості подіям, а пірихій, навпаки, дає час подумати, зробити висновки. Чергування чоловічої та жіночої рим додають милозвучності, а перехресне римування – гармонійності.

ЗРАЗКИ УЧНІВСЬКИХ РОБІТ

---

*Небеський Артем, 8 клас,
Бахмацький ліцей № 1 Бахмацької міської ради
(переможець обласного етапу)*

Твір-роздум «Із таким минулим можна й у майбутнє»

Наша минувшина – найбільше багатство нації.

Століттями українці боролися з ненависними ворогами, які хотіли знищити все наше рідне, криве, вікопомне. Але спротив моїх нескорених побратимів-предків титанічній. Вони виплекали рідну мову, що, ніби ляля в льолі, росла, розвивалася серед ланів широких, гаїв густих, під небом ясно-синім, сповнювалася милозвучности, насолоджуючись співом пташок дзвінких. Її сестра-культура прикрасила свята барвистими колядками, що й у наш час гучно й дзвінко лунають холодними засніженими вулицями, проганяючи морок, даруючи віру й надію. Веснянками, які співалися радісно й натхненно, українці прославляли чарівну весну, що асоціювалася з красою, благодаттю, щедрістю.

Мені уявляється дівча. Воно пильно споглядає за мамою, яка невтомно й так вправно жне жито, як акуратно тулиться снопик до снопика, щоб потім стати хлібом життя. Мала торкається золотого колосся, воно трішки колеться, потім лоскоче пальчики – і ось на дитячій долоні розсипаються зернята. Колись ця дівчинка виросте й уже за нею спостерігатимуть допитливі оченята. Ця одвічна любов до рідної землі, невтомної мирної праці – генетичний код нашого народу.

Історія моєї Батьківщини, скроплена кров'ю щирих і щедрих гречкосіїв, не забула поневолення українських земель поляками, московитських репресій, геноциду «малоросів». Саме тому, знаючи про небезпеку безжалісних завойовників, ми зможемо дати їм гідну відсіч! Історія навчила, що щастя для нас – у свободі, злагода – у незалежності, а процвітання – у волі. Незламні

предки заплатили дуже високу ціну за омріяну самобутність, тому, побратими, ми маємо її берегти!

Ще один важливий урок дало нам минуле: сила наша – у єдності! Знаєте, у народі кажуть: «Один у полі не воїн». Як можна із цим не погодитися?! На цьому акцентує Іван Франко в легендарній повісті «Захар Беркут». Головний герой однойменного твору демонструє найкращі чесноти справжнього патріота, оборонця свого народу: мудрість, незламність, честь. Він, розуміючи, що чимала перевага на боці орди, не злякався, не склав покійно руки, а виважено спроектував план дій і переміг, використавши не грубу силу, а українську мудрість та єдність. Чи не здається вам, що ця історія нагадує події сьогодення, коли герої України рятують націю від рашистської навали – цих безжалісних орків, які хочуть знищити все дороге нам?

Наш великий обов'язок – назавжди закарбувати в пам'яті нації славні заповіді мудрих предків, героїв України, плекати рідну мову, цінувати багату самобутню культуру. Як писала геніальна Ліна Костенко, «наше діло праведне й святе. Бо хто за що, а ми за незалежність. Отож нам так і важко через те».

ЗРАЗКИ УЧНІВСЬКИХ РОБІТ

---

*Небеський Артем, 8 клас,
Бахмацький ліцей № 1 Бахмацької міської ради
(переможець обласного етапу)*

Твір-роздум «Патріотичний подвиг української дівчини-невільниці»

Яка ж велика сила українця в боротьбі за волю! Коли на його землі лютують загарбники, серце сповнюється праведним гнівом, душа – богатирською силою. Щира любов до Батьківщини здатна творити дива. Ці прекрасні відчуття стали енергією партизанського руху під час окупації українських земель, який став одним із вирішальних чинників наших перемог у кровопролитних війнах.

Край український щедрий, багатий, гостинний. Різні жорстокі орди хотіли завоювати його, але наражалися на спротив патріотів. І турецьких загарбників не оминула така доля. У творі «Дума про Марусю Богуславку» описано неоціненний вклад героїні, яка не забула про свій обов'язок перед Вітчизною. Дівчина-невільниця Маруся Богуславка хоч і була дружиною турецького султана, «потурчилась, побусурменилась», не змогла пройти повз семисот бідних козаків-невільників і врятувала їх, знаючи, що за це буде покарана. Вона вирішила, що життя тих, хто зносить муки через відданість Україні, дорожче за її розкіш турецьку. У цьому і є великий подвиг. Боягузи або стають на бік ворога, або дотримуються нейтралітету, а герої усіма своїми силами ламають плани агресорів. Як би сильно вороги не старалися погасити вогонь української боротьби, їм не вдавалося, адже він розгорявся та обпікав їхні хворі мрії про поневолення українців. Маруся Богуславка – яскравий цьому приклад.

Варто згадати й героїв сьогодення, які, наслідуючи подвиг легендарної дівчини, продовжують боротьбу з поневолювачами на окупованих рашистами територіях. Вони передають координати ворожих складів та штабів в ЗСУ, ліквідовують зрадників та окупантів, підривають мости та залізничні шляхи.

Кожен партизан розуміє: якщо він потрапить до рук нелюдів, то його безжалісно покарають, але водночас вони своїми діями наближають нашу перемогу й рятують українські міста від знищення.

Ці приклади засвідчують, що українці як п'ятсот років тому, так і зараз навіть в окупації не забувають Батьківщину, не схиляють голову перед ворогами. Такий наш дух, національна ідея, суть якої – боротьба за Україну, де б ти не був. Як би не схиляли загарбники до зради, як би не хотіли переманити українців на свій бік, ми не здаємось, адже усе вороже – це фейк, мильна бульбашка, яка неодмінно лусне. Ніхто, крім рідної сонячної теплої України, не обійме так міцно й щиро, не цінуватиме так сильно, як вона своїх щирих патріотів – вірних доньок та синів.

ВИКОРИСТАНА Й РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

---

1. Авраменко О. Українська література: підручник для 11 кл. (рівень стандарту). Київ : Грамота, 2019. 256 с.
2. Кавун Л. І. Олімпіада з української мови та літератури: нормативний, навчально-методичний і теоретичний аспекти. Навчально-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 304 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 752 с.
4. Словник тропів і стилістичних фігур / укл. В. Ф. Святовець. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 176 с.